

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINLARI : 793

Hızır Bey

Doç.Dr. M.Said YAZICIOĞLU

TÜRK BÜYÜKLERİ DİZİSİ : 37

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINLARI : 793

HIZIR BEY

Doç. Dr. M. Said YAZICIOĞLU

TÜRK BÜYÜKLERİ DİZİSİ : 37

Kapak Düzeni : Saim ONAN

Onay 22.6.1987 tarih ve 928.1-2623 sayı
Birinci baskı 1987
Baskı sayısı 15.000
Semih Ofset — ANKARA

Hızır Bey'in elimizde mevcut tek minyatürü (Oğlu Sinan Paşa ile meşhur münakaşa sahnesi)

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Her milletin bir tarihi ve bu tarihi yapan büyükleri vardır. Türk milletinin tarihi ne kadar haşmetli ise, onu yapan ataları da o derece büyük ve etkileyici şahsiyetlerdir.

Tarihini ve onu gerçekleştiren atalarını tanımayan milletler, geçmiş ile bağlarını koparmışlar, gelecekleri için de doğru bir hedef seçememişlerdir.

İşte biz bu küçük kitapta Fatih Sultan Mehmed'in ilk İstanbul Kadısı ve Belediye Başkanı Hızır Bey'i bütün yönleri ile tanıtmayı hedef aldık. İstanbul Kadılığı gibi zor bir görevi nasıl başardığını tesbite çalıştık.

Aynı zamanda âlim bir kişi olan Hızır Bey, gerek çocukları gerekse yetiştirdiği birbirinden ünlü talebeleri ile, kendinden sonra çok etkili olmuş, devrine olduğu gibi sonraki dönemlere de damgasını vurmuştur.

Hızır Bey'in elimizde mevcut tek eseri olan Nuniye Kasidesi'nin tercümesini, olabildiğince sadeleştirerek ve aslına uygun olarak vermeye çalıştık. Gerek Nuniye gerekse metindeki bazı kavram ve tâbirlerin anlaşılmasını kolaylaştırmak amacı ile sonuna bir de sözlük ekledik.

Böylece ünlü bir Türk büyüğünü genç kuşaklara tanıtmaya gayret ettik. Başarabildikse ne mutlu!

M. Said YAZICIOĞLU

HIZIR BEY'İN HAYATI

Hızır Bey 6 Ağustos 1407 tarihinde, Eskişehir'e bağlı Sivrihisar kasabasında dünyaya gelmiştir. Mizahları ile ünlü Nasreddin Hoca'ya dayanan sülâleye mensup olan Hızır Bey(1) öğrenimine babasının yanında başlamış, ondan sonra Sivrihisar'daki medresede sürdürmüştür.

Hızır Bey tahsil hayatına Molla Yegân ismi ile şöhret bulan zatın yanında devam etmiş, akli ve nakli ilimlerin yanında, devrin önemli ilimlerini de tahsil etmiştir. Öğrenimini bitirdikten sonra da, Sivrihisar'da daha önce öğrenim gördüğü medreseye müderris olmuştur (2). Bu arada hocası Molla Yegân'ın kızı ile evlenmiş ve iki kız olmak üzere beş çocuk sahibi olmuştur. Hızır Bey'in üç oğlu da ilim ve edebiyat dünyasında isim yapmışlardır. İlerki sahifelerde onlardan kısaca bahsedilecektir.

Hızır Bey'in Fatih Sultan Mehmed ile tanışmasının, aşağıda anlatıldığı şekilde olduğu çeşitli kaynaklarda yer alır. Bu durum, görüleceği gibi, devrin ilim ve kültür hayatı hakkında bize bilgi verecek mahiyettedir.

Fatih Sultan Mehmed bir yandan İstanbul'un fethi ile

---

(1) Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, İstanbul, 1971, C.I, s. 337; F. Babinger, "Hızır Bey" maddesi, İslâm Ansiklopedisi, II/ 1010; Prof.Dr.A.Süheyl Ünver, İlim ve Sanat Bakımından Fatih Devri Notları, İstanbul, 1947, s. 21,22.

(2) Mecdi Efendi, Tercüme-i Şakâik-i Numâniye, İstanbul, 1269/ 1852, s. 111.

ilgili plânlar kurarken, diğer yandan fırsat buldukça çeşitli bilginleri toplayıp onlarla ilmi sohbetler yapmaktadır(1). Bu toplantılara zaman zaman orada bulunan yabancı bilginler de katılır, sohbetlere renk katarlardı. Hatta bazan isim yapmış âlimlerin özel olarak dâvet edildikleri de olurdu.

Bu sıralarda bir Arap bilgini(2) bir müddettir Edirne'de bulunmakta idi. Sultanın huzurunda düzenlenen ilim meclisine bu zat da davet edilir. Toplantı esnasında, Türk bilginlere çeşitli sorular sorar ve tatmin edici cevaplar alamaz. Anadolu ulemasının acz içinde kalması, Fatih'i son derece rahatsız etmiştir.

Söz konusu bilgin ile "boy ölçüşecek kimse yok mudur?" diye ferman buyurunca, vezirlerden birisi kendisine, o sıralarda 30 yaşlarında olan ve Sivrihisar'da müderrislik yapan Hızır Bey'den bahsederek, "ferman buyurulursa kendisini çağıralım. Umulur ki sizi memnun eder" der. Bunun üzerine Fatih Sultan Mehmed derhal kendisine haber verilmesini ve geldiğinde ilim meclisinin yeniden kurulmasını emreder. Buradan, Hızır Bey'in o sıralarda devletin merkezi durumunda olan Edirne'de de tanındığını anlıyoruz.

Hızır Bey Sivrihisar'dan yola çıkıp Edirne'ye vardığında ilim ve sohbet meclisi yeniden oluşturulmuştur. Arap

---

(1) Ord.Prof.Dr.Kâzım İsmail Gürkan, "Fetih ve İstanbul Üniversitesi", Fethin 511. Yıldönümü Konferansları içinde, İstanbul, 1964, s. 11.

(2) Franz Babinger'e göre bu bilgin Kuzey Afrika ülkelerinden birisinden gelmiştir. Bkz. Mahomet II, le Conquérant et son Temps, Paris, 1954, s. 585.

bilgin, daha önce Türk bilginleri söz söyleyemiyecek bir vaziyete sokmuş olmasından aldığı cesaretle, Hızır Bey gibi ufak tefek ve bir hayli genç birisinin karşısına getirilmesi üzerine sevinir ve Hızır Bey'i alaycı bir tavırla selâmlar. Onu da diğerleri gibi altedeceğinden en ufak bir şüphesi dahi yoktur.

Arap bilgin padişahın huzurunda ve kendinden son derece emin bir şekilde Hızır Bey'e sorularını yöneltir. Hızır Bey mütevâzi bir şekilde önüne bakıp gülümsemektedir. Notlarını alır ve sorulan soruların hepsine teker teker ve gayet güzel cevaplar verir. Arap bilgin hiç beklemediği bu durum karşısında bir hayli şaşırmış ve tedirgin olmuştur.

Soru sorma sırası artık Hızır Bey'e gelmiştir. Fâtih'ten izin istedikten sonra, Arap bilgine dönerek kendi sorularını birer birer sorar; fakat çoğuna cevap alamaz. Arap bilgin çok mahcup olmuştur; izin isteyerek toplantıyı terkeder. Daha sonra üzüntü içerisinde Edirne'yi de terkeder.

Sultan sonuçtan çok memnun olmuştur. O kadar ki, sevincinden ve heyecanından dolayı yerinden kalkıp yeniden oturur. Hızır Bey'i hararetle tebrik eder. Sırtındaki kürkü çıkarıp, padişah armağanı olarak Hızır Bey'in sırtına geçirir (1).

Fatih Sultan Mehmed bu memnuniyetinin karşılığı olarak Hızır Bey'i, atalarının inşa ettiği Bursa'daki Sul-

---

(1) Bu ilmi meclis için bkz. Mecdi Efendi, Şakâik, s. 111,112; Rakım Ziyaoğlu, Hızır Bey Çelebi, İstanbul, 1976, s. 33,34.

taniye Medresesi müderrisliğine tayin eder(1). Bu safha Hızır Bey'in yükselmesinde önemli bir adım teşkil eder. Artık bizzat padişah tarafından tanınmış ve takdir edilerek ödüllendirilmiştir.

Hızır Bey Bursa'daki Sultaniye medresesinde pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Mevlânâ Kestelli, Mevlânâ Ali Arabi gibi sonradan hepsi ünlü birer bilgin olan şahısların yanında, Hocazâde ve Hayâli Ahmet Efendi gibi önce ona talebe sonra da asistan olan, pekçok değerli ilim ve fikir adamı ondan ilim ve feyz almış, kendileri de pekçok öğrenci yetiştirmiş, eserler vermişlerdir.

Daha sonra Bursa'daki Beyazıt medresesinde de görev yapan Hızır Bey, oradan İnegöl'e kadı olarak atanmış, nihayet Edirne'ye gelerek yeniden eğitim ve öğretim hayatına dönmüştür. Bu arada Yanbolu kadılığında bulunduğu da kaynaklarda zikredilmektedir (2).

* * *

Osmanlı padişahı Sultan Mehmed uzun zamandır yaptığı hazırlıklarını tamamlayarak İstanbul'u kuşatmış, günlerce süren direnme sonucunda 29 Mayıs 1453 yılında fetih gerçekleşmiştir. Artık Osmanlı İmparatorluğunun yeni başkenti İstanbul'dur.

İstanbul'un fethinden bir gün sonra, 30 Mayıs 1453'de

---

(1) İ.Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı, Ankara, 1965, s. 229; M.Şerefeddin, "Türk Kelâmcıları", "Dârülfunûn İlâhiyat Fakültesi Dergisi, içinde, İstanbul, 1932, C.23, s.10,11.

(2) Mecdi Efendi, Şakâik, s. 112,113; F.Babinger, "Hızır Bey" maddesi, s. 1010, 1011.

Otağ-ı Humâyun'da (Padişah Çadırı) ileri gelenler toplanmıştı. Fatih Sultan Mehmed fetihle ilgili son bilgileri almış, gerekli emir ve fermanları vermişti. Bu esnada huzurda bulunan Hızır Bey'e dönerek:

— "İstanbul Kadısına hüküm oldur ki..."

şeklinde ferman buyurmakla Hızır Bey İstanbul Kadılığına tayin ediliyordu. Osmanlı Sultanı, yakından tanıdığı ve takdir ettiği Hızır Bey'i imparatorluğun en önemli görevlerinden birine tayin ediyor, ona olan güvenini en üst derecede gösteriyordu. Artık bu andan itibaren Hızır Bey'in omuzlarına büyük bir yük biniyor, İstanbul gibi bir şehrin sivil yönetiminde Osmanlı Padişahının en yakın çalışma arkadaşı oluyordu.

Hızır Bey'in bu noktadan sonra nasıl bir sorumluluk altına girdiğini anlayabilmek için, kadılığın ve özellikle İstanbul Kadılığının ne tür bir görev olduğunu bilmek gerekmektedir. Bu bakımdan kadılık ve İstanbul Kadılığı hakkında kısa bilgi vermek yerinde olacaktır.

KADILIK MÜESSESESİ

Çok eski bir müessese olan kadılık, insanlar arasında ortaya çıkan her türlü ihtilâfın çözülmesi ile ilgili çok önemli bir görevdir. İnsanlar var oldukça, aralarında halledilmesi gereken meseleler her zaman olagelmiştir. Dolayısı ile insan topluluğunun yaşadığı her yerde bu tür ihtiyaçlar kaçınılmazdır. Bu manada İslâmiyetten önce bile, ilkel şekilde de olsa, kadılık müessesesinin mevcut olduğu bir vâkıadır.

İslâmiyet ile birlikte "kazâ" müessesesinin, daha teş-

kilâtlı bir şekilde ortaya çıktığı bir gerçektir. Önemi dolayısı ile Hz.Peygamber konu ile bizzat ilgilenmiştir. Çünkü adaletin olmadığı veya iyi işlemediği bir toplumda, huzur ve güven bulunmaz. Fertlerin birbirlerine ve devlete karşı güvenleri kalmaz; toplumda anarşi başlar.

Hz. Peygamberden sonra gelen dört halife döneminde de halifeler, kadılık müessesesinin gereklerini yerine getirmişlerdir. Çünkü kadılık devletin düzenleyeceği ve halledeceği en önemli konuların başında yer almaktadır.

Zaman içinde İslâm toplumunun sınırları, fetihler sonucu genişleyince, kadılık müessesesini ilgilendiren işler de çoğalmıştır. Böylece gerek merkezlerde gerekse vilâyetlerde kadıların görevlendirilmeleri gerekmiştir. İslâm tarihinde bu gaye ile tayin edilen ilk görevli Hz. Ömer olmuştur. Bu şekilde kadılık, devlet yapısı içinde önemli bir görev olarak ilk zamanlardanberi ortaya çıkmış olmaktadır.

Bu suretle önceleri vilâyetlere tayin edilen kadılar, zamanla şehirlerin gelişmesi ve yeni yerleşim birimlerinin kurulması üzerine, lüzum görülen yerlerde ve önemli merkezlerde, zaman içinde tek bir kadı kâfi gelmeyince, birden çok kadı tayin edilir olmuştur.

İslâmiyetin ilk dönemlerinde kadılar sadece, hasımlar arasında ortaya çıkan ihtilâfları çözümlemekle görevli idiler. Zamanla İslâm toplumu genişleyip geliştikçe, kadıların görev alanları da buna paralel olarak genişlemiş oldu.

— Osmanlılarda Kadılık:

Kadılık müessesesi önemine binaen Osmanlılar tarafından da benimsenmiş, daha da sistemleştirilip geliştirilmek

sureti ile devletin en önemli organlarından birisi haline getirilmiştir. Osmanlı Devletinin kurucusu Osman Bey, devleti kurunca ilk önce Kadı ve Subaşını tayin etmiştir. Bu uygulama Osmanlıların kadılık makamını, devletin temel direği olarak gördüklerinin bir ifadesidir.

Osmanlı Devletinin kuruluş yıllarında tayin edilen kadılar Anadolu, İran, Suriye, Mısır ve Irak gibi İslâm ülkelerinden yetişenler arasından seçilmekte idi. Zaman içinde Osmanlı Beyliğinin sınırları genişleyip İznik ve Bursa fethedilince oralarda medreseler kurulmuştur. Osmanlı ülkesinde ilk medresenin 1330 yılında Orhan Gazi tarafından İznik'te kurulduğu kabul edilir. Osmanlı Beyliği idâri ve askeri teşkilâtını düzenlerken, ilmi faaliyetlere merkez teşkil edecek olan medreseyi de ihmal etmemiştir.

Daha sonra 1326 yılında Bursa fethedilince, beylik merkezi buraya taşınmış ve hemen bir medrese açılmıştır. Artık devlete lâzım olan diğer görevlilerin yanında, kadılar da bu müesseselerden yetişmeye başlamıştı (1).

1363 yılında Edirne'nin alınması ile bu defa devlet merkezi oraya taşınmış, merkez olması itibarı ile, Sultan II. Murad tarafından cami, imaret ve medrese inşa edilmesi ile, bu defa ilim merkezi burası olmuştur.

Nihayet 1453 yılında Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethetmesi ile yeni bir dönem başlamış, bu yeni dönemde medrese de yeni bir teşkilâta kavuşarak gelişmesine devam ederek zirveye ulaşmıştır. Fatih medrese sistemini

---

(1) Daha geniş bilgi için bkz. Osman Nuri (Ergin), **Mecelle-i Umur-ı Belediye** (Tarih-i Teşkilât-ı Belediye), C.I, İstanbul, 1922, s. 265 vd.

yeniden ele almış, *"Sahn-ı Semân"* adı ile yeniden organize edilerek ağırlık bu yeni merkeze kaydırılmıştı. Bu yeni düzenleme tamamen bir reform niteliğinde olup, medresenin ulaştığı en üst seviye olmuştur. Bundan sonra yapılan bütün düzenlemeler bu esasa göre yürütülmüştür.

İşte devletin kadıları da diğer görevliler gibi, bu medrese sistemi içerisinde yetiştikten sonra ülkenin çeşitli yerlerinde görevlendiriliyorlardı.

Osmanlı şer'i mahkemelerinin bir hususiyeti de, şehir ve kasabalarda belediye işleri, günümüzde noterlerin gördüğü bir takım vazifeler, alım-satım gibi muamelelerin de bu mahkemeler kanalı ile yapılmış olmasıdır(1). Böyle olunca mahkemenin hakimi durumunda olan kadı bu gibi görevlerle de yükümlü idi. Bu da kadı'nın toplumda ne kadar önemli görevler ifa ettiğini göstermektedir. Zaman içinde bu görevler artmış, toplumun her türlü problemi kadılar eli ile çözülür olmuştur.

Osmanlı ülkesinde kuruluş devrinde en büyük kadılık İznik ve Bursa kadılığı idi. İlk zamanlarda kadılık ücretinin az oluşu, müderrisliği (medrese hocalığı profesörlük) daha cazip hale getirmişti. Ancak zaman içinde ücretlerdeki bu farklılık dengelenmiş, kadılara da yeterli miktarda maaş bağlanmıştı.

— Kadıların Nitelik ve Tayinleri:

Kadılar, medreselerden icâzet (diploma) alanlar arasından tayin edilirlerdi. Medrese tahsilini tamamlayıp icazet aldıktan sonra, daha ileri kademelere yükselmek isteyenler,

---

(1) İ. Hakkı Uzunçarşılı, İlmiye Teşkilâtı, s. 83.

genellikle dânişmend (asistan) olarak medresenin eğitim-öğretim kadrosuna intisab ederdi. Sonra sırası ile mu'id (doçent) ve müderris (profesör) olunurdu. Ancak bu şekilde ilmi kariyer yapmak istemeyip kadılığı tercih edenler, uygun bir yere kadı olarak tayin edilirlerdi. Demek ki kadı olarak tayin edilebilmek için, medrese tahsilini başarı ile tamamlamak gerekiyordu.

Kadıların tayini Kazaskerlerin teklifi ve Padişahın da onayı alınmak sureti ile Sadrazamlar tarafından yapılırdı. Daha sonra Şeyhülislâmların teklifi ile Sadrazamlar tarafından gerçekleştiriliyordu. Ancak her iki durumda da Padişahın onayını almak esas idi. Bu uygulama kadıların devlet bürokrasisi içindeki yerini ve önemini göstermesi bakımından dikkat çekici bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır (1).

Kadılar genellikle iki sınıf idi. Büyük ve küçük kaza kadılıkları ile sancak ve eyâlet kadılıkları. Kazâ, bugünkü mülki idâre sistemimizde yer alan ilçeye tekâbül etmektedir. Sancak ve vilâyet kadılıkları daha üst dereceli kadılıklar olarak kabul edilmektedir. Bir fikir vermek üzere XV. asrın büyük kadılıklarının sırasına bakmak yeterlidir. İstanbul, Edirne, Bursa, Filibe, Sofya ve Selânik. Daha sonra zaman içinde başka büyük kadılıklar bunlara ilâve olunmuştur.

– **İstanbul Kadılığı:**

İstanbul Kadılığı kadılıklar içinde müstesna bir mev-

---

(1) Kadıların tayinleri ile ilgili olarak bkz. Uzunçarşılı, İlmiye Teşkilâtı, s. 87 vd.

kiye sahip olduğu için, üzerinde özellikle durmak gerekmektedir. Hızır Bey'in ilk İstanbul Kadısı olması da bu müessesenin önemini artıran bir hususiyet olmaktadır.

İstanbul'un fethinden sonra, birisi İstanbul surları içinde kalan bölge, diğeri Galata ve Üsküdar bölgeleri olmak üzere üç kadılık tesis edilmişti. İşte bu bölgelerden sur içinde kalan yerin kadılığına İstanbul Kadılığı, hakimine de *"İstanbul Kadısı"* veya *"İstanbul Efendisi"* denirdi. Ancak İstanbul Efendisi tabiri pek tutunmamış olup, İstanbul Kadısı ismi daha çok kullanılmıştır (1).

İstanbul Kadısına İstanbul Efendisi denmesinin sebebi, gördüğü hizmetlerden ileri gelen bir husus olsa gerektir. İstanbul'un akla gelen hemen hemen bütün hizmetlerinin ondan sorulması, ona bu adın verilmesine sebep olmuştur.

İstanbul Kadılığı, yukarıda bahsi geçen diğer iki kadılıktan daha üstün bir mevki olarak kabul ediliyordu. Daha sonra sınırlar genişleyince, Anadolu Kazaskerliğine İstanbul Kadılığında bulunanların tayin edilir olması hususu da, bu makamın önemini gösteren bir işaret olarak kabul edilmelidir. Ayrıca büyük ve önemli esnafın İstanbul içinde bulunması dolayısı ile ticaretin daha canlı ve yoğun olması, belediye hizmetleri açısından da İstanbul Kadılığının önemini gösteren işaretlerdir (2).

Kadıların görev sahaları değişik kamu kesimlerini yakından ilgilendiriyordu. Şer'i davalara baktıkları gibi,

---

(1) Osman Ergin, a.g.e., s. 229 vd.; Uzunçarşılı, a.g.e., s. 133,134, Ayrıca bkz.Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisâdi ve İçtimâi Tarihi, Ankara, 1971, C. II, s. 65.

(2) Osman Ergin, a.g.e., s.299.

herhangi bir mesele ile ilgili hukuki davalarla, alış veriş ile ilgili ortaya çıkan hususlar da kadıların görevlerindendi. Bunun yanında esnafın denetimi ve narh işlemleri, gümrük ile ilgili mevzuat da kadıların görev alanına giriyordu. Kısaca askeri konular ve eğitim işleri dışında kalan, bölgeleri ile ilgili her türlü işe bakmaları, kadıların toplum içindeki önemini ve icra ettiği fonksiyonları göstermesi bakımından kayda değer bir husustur (1).

Haftanın bazı günlerinde Vezir-i Azam, İstanbul Kadısı ile beraber şehri teftişe çıkarlar; narh ve yiyecek-içecek gibi şehrin belediye hizmetleri ile ilgili gelişmeleri kontrol ederlerdi. Narh ile ilgili Vezir-i Azamın soracağı çeşitli hususlar, İstanbul Kadısı tarafından cevaplandırılırdı. Zira bilindiği gibi narh koymak, kadının vazifeleri ve yetkileri dahilinde bulunan bir husus idi (2).

Vezir-i Azam ile yapılan bu kontrol dışında, İstanbul Kadısı arada sırada bizzat maiyeti ile birlikte kontrollere çıkardı. Bu kontroller esnasında, belirlenen narhtan fazlaya satış yapanlar, tartıda eksik satanlar ve tespit edilen esaslara uymayanlar cezalandırılırdı. Bu cezalar da falakaya yatırmak veya teşhir etmek şeklinde gerçekleştirilirdi (3). İşte İstanbul Kadısının bu şekildeki teftiş gezisine "Kadının kol gezmesi" tabir edilirdi.

---

(1) Franz Babinger, Mahomet II, s.545 vd.

(2) Bu konuda bkz.Doç.Dr.Halil Sahillioğlu, "Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1525 Yılı Sonunda İstanbul'da Fiyatlar", **Belgelerle Türk Tarihi** içinde, Sayı I, Ekim 1967, İstanbul, s. 38; O. Ergin, a.g.e., I/393 vd.

(3) İ.Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 138

İstanbul kadıları, davaları genellikle kendi evlerinde dinlerlerdi. Oturduğu ev veya konak aynı zamanda mahkeme görevi de görürdü.

İstanbul Kadılığının İslâm dünyasındaki kadılıktan farklı yönleri mevcuttu. Oralarda kadılar genellikle camilerde oturup davalara bakarlardı. Osmanlılarda ise kadılık müessesesi daha ciddi bir şekilde yerleşmiş, cami ve mescitlerin dışına çıkarılarak, zaman içinde bağımsız adliye binaları tesis edilmiştir. Çok sonraları XIX. asırda *"Bâb-ı Meşihat"* adı verilen müessesenin kurulması ile, kadıların da belli bir makamları olmuş oldu.

İlgi alanına giren çok çeşitli görevleri yerine getirebilmesi için, kadıya yardımcı olmak üzere, yeteri kadar personel görevlendirilmişti. Bunlar günümüzün tabiri ile büro işlemlerini yürütmekte idiler. Kadıların, şer'i davaların dışında da belediye hizmetleri gibi çok geniş bir alanı kapsayan görevleri de olduğu için, yardımcıları vasıtası ile bazı işleri yürütmeleri tabii idi. Çarşı ve pazardaki alış-verişlerde hileli ve eksik tartıdan, dokuma mamüllerinin ölçü ve boyutlarının kalitesine kadar, pek çok sahanın kontrolü elinde bulunan kadı, gerçekten çok zor bir görev üstlenmiş oluyordu. Bunun sonucu olarak da yardımcıları ve geniş yetkileri de bulunmaktaydı.

Kadı bu kadar geniş sahayı kapsayan çeşitli görevlerini yürütürken, devletin diğer kurumları ile de işbirliği yapar, onlardan yardım ve destek görürdü.

Kadıların aşağıda belirtilen çeşitli sahalarla ilgili görevleri, bu müessesenin önemini ortaya koyduğu gibi, ne kadar fonksiyonel bir mevki olduğunu da göstermektedir.

— Kalpazanların kontrol edilmesi,

— Paranın değerinin durumu,

— Çarşı ve pazarda yük taşıyan hamalların kılık kıyafetleri,

— Şehrin su dağıtım işi,

— Kötü yola düşen kadınların takibi,

— Cami yakınlarında veya mahalle aralarında içkili yerlerin bulunmaması,

— Evlerin herhangi bir yerine, sokağın veya şehrin genel manzarasını bozan ilâvelerin yapılmaması,

— Yangınlara karşı gereken tedbirlerin alınması,

— Yol ve kaldırımların yapım ve bakımlarının yapılması,

— Sağlık işlerinin takibi,

— İlâç, doktor ve gerekli personelin denetimi,

— Hayvanların taşıyabileceklerinden fazlası ile yüklenmemeleri,

— İşçi ücretlerinin kontrolü,

— Narh fazlası satış yapanların kontrolü ve bunların takip ve cezalandırılmaları,

— Vatandaşların yiyecek, içecek ve giyecek gibi zaruri ihtiyaç maddelerinin kontrolü ve dağıtımı,

— Odun, kömür, ayakkabı ve çuha gibi ihtiyaç maddelerinin fiyat ve kalite kontrolleri,

— Hırsızlık ve serkeşlik yapanların men ve takibi,

— İnşaatların kontrol edilmesi,

— Limanların işleyişlerinin tanzimi,

— Savaş sırasında cepheye sevkedilecek esnafın tespit ve sevk işlemleri,

— Yurt dışına çıkarılması yasak olan malların denetlenmesi.

Görüldüğü gibi birbirinden çok değişik, toplumun istisnasız her kesimini ve bütün ihtiyaçlarını ihtiva eden her türlü hizmet de kadıların görevleri cümlesinden idi (1).

Bugün herbiri ayrı Bakanlık ve o bakanlık içerisindeki değişik üniteler tarafından yerine getirilmeye çalışılan bu hizmetlerin, kabaca bir dökümü yapıldığında karşımıza şu tablo çıkmaktadır:

— Adliye
— Belediye
— Emniyet ve asayiş ile ilgili işler
— Bayındırlık ve imar işleri
— Sağlık - Veteriner işleri
— Çalışma hayatı ile ilgili meseleler
— Denizcilik ve liman işletmeleri ile ilgili işler
— Sivil savunma işleri
— Gümrük işleri.

Öyle anlaşılıyor ki kadı adeta bölge hükümetinin başı gibi, günümüzde il ve merkezi idarenin üstlendiği bütün görevleri yapmaktadır. Asli görevi sayılan adalet hizmeti, diğer görevleri arasında sadece bir tanesi olmaktadır. Dikkat edilmesi gerekli bir diğer husus ise, günümüzün Milli Eğitim hizmetlerinin karşılığı olan medresenin, başka bir ifade ile eğitim-öğretim işlerinin kadının ilgi alanının dışında kalmasıdır. Medrese köklü ve çok önemli bir kurum olduğu için, onun çalışma ve düzenlenmesi kendi içinde yapılmaktadır. Bu husus bize medresenin önemini göstermektedir.

---

(1) Bkz.İ.H.Uzunçarşılı, a.g.e., s.140,141; O.Ergin, a.g.e., s. 302 vd.

Kadının, bu derece geniş çalışma sahasına giren bütün bu hizmetleri, tek başına görmesi ve denetlemesi elbette ki mümkün değildi. Bu hizmetlerin bir kısmını doğrudan kendisi gördüğü gibi, yardımcılarına da gördürürdü. Diğer bir kısmını da ilgili kurum ve görevlilerle işbirliği içerisinde yürütürdü. Misâl olarak, Bayındırlık işleri Mimarbaşının, Sağlık işleri ve hekimlerin kontrolü Hekimbaşının vazifelerindendi. Bu gibi görevlilerin Divan'a takdim ettikleri raporlar İstanbul Kadılığına gönderilirdi. Böylece İstanbul Kadısının, şehrin her türlü idari ve sosyal işlerinden her an bilgisi olmuş oluyordu (1).

Bütün bu işlerin kontrol edilebilmesi için İstanbul Kadısının hem yanında, hem de İstanbul içerisinde değişik yerlerde görevlendirdiği Nâib'leri vardı. Bu görevliler kadı adına iş görüp hüküm verdikleri gibi onların da maiyetleri vardı. Aşağıdaki satırlar ne çeşit nâiblerin olduğuna dair bize bir fikir vermektedir:

"Çarşı ve pazarları dolaşarak esnafın alış-verişlerini kontrol eden ve aralarındaki ihtilâfları halleden ve sahtekâr esnafı cezalandıran...., şer'e ve kanunlara aykırı hareket edenleri men ile ceza veren *Ayak Nâibi*, halkın aldığı eşyanın fiyatlarının tayin ve kontrolü ve aralarındaki davaları hal ile hüküm veren *Çardak Nâibi* ve İstanbul Yağkapanında bulunarak sade yağı ve zeytin yağına müteallik işleri ve tüccar ve esnaf arasındaki ihtilâf ve davalara bakan *Yağ Nâibi* ve İstanbul ihtiyacına yeter cins ve muayyen zahireyi görüp bu hususa ait muameleleri temin ve kontrol eden, davaları dinleyen ve ekmekçilerin hesaplarını tetkik

---

(1) İ.H. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 143

ile Unkapanı tarafındaki dairesinde oturan *Unkapanı* veya sadece *Kapan Nâibi...* İstanbul ihtiyacına göre pastırmalık hayvanın alınıp satılmasına ve pastırma fiyatlarının tesbiti ile bu husustaki dava ve ihtilâfları halletmeye memur *Pastırma Nâibi* İstanbul Kadısının vekilleri idiler" (1).

– **Mahkemelerin İşleyişi:**

Mahkemelerde kadı adına duruşmaları idare eden nâib bulunduğu gibi, ayrıca yazışmaları yapan birkaç kâtip, temizlik ve diğer hizmetler için hademe bulunurdu. Her duruşmada bir bilirkişi veya duruşmaların tarafsız yapıldığının ifadesi olarak tanınmış birkaç kişi de bulunurdu (2).

Duruşmalar mutlaka aleni olarak cereyan ederdi. *"Şuhudü'l-Hâl"* veya *"Udulü'l-Müslimın"* adı verilen bir bilirkişi heyeti de hazır bulunurdu. Kararların altında beş, altı, bazen de daha fazla sayıda şahitlerin isminin mevcut olması, onların adeta, günümüzde bazı Batı ülkelerinde görüldüğü gibi, bir jüri görevi gördüklerini hatıra getirmektedir. Bunlar mahkemenin işleyiş tarzının şahitleri durumundadırlar. Duruşmaların tarafsız olarak cereyan ettiğine dair en muteber vesika bu husus olmaktadır (3).

Bu müşahitlerin mahkemede hazır bulunmaları, hakkın yerini bulması hususunda bir teminat olarak kabul edilmelidir. Ayrıca kadılar dava esnasında yeri geldiğinde, bu kişi-

---

(1) İ.H.Uzunçarşılı, a.g.e., s. 142, 143.
(2) M.Akdağ, a.g.e., C.II, s. 78
(3) M.Akdağ, a.g.e., C.I, İstanbul, 1974, s. 404.

lerle görüş alış verişinde de bulunurlardı. İşleyişi gereği, duruma göre bilirkişi gibi kendilerine baş vurulduğu da anlaşılmaktadır. Ayrıca bir jüri heyeti görevi de gördüğü için, yanılma payı asgariye indirilmiş oluyordu.

Bu müşahitler gelişi güzel seçilmezdi. Mahkemenin bulunduğu şehir veya kasabanın ileri gelen şahsiyetleri arasından tesbit edilirlerdi. Sahalarında şöhret sahibi müderrisler, kasaba halkının saygısını kazanmış, kendisine güvenilen kişiler bu heyete dahil olurlardı. Bu bakımdan bu kişilere tam mânâsı ile güvenilir ve itimat edilirdi (1).

Bilirkişi denilebilecek bu heyet her zaman aynı kişilerden oluşmazdı. Mahkemenin durumuna göre değişiklik arzettiği için, sayılarını da tayin etmek mümkün değildi (2).

Mahkemeler esnasında kadıya ayrıca müftünün de yol gösterici ve müşavir gibi yardımcı olduğu hususu da bilinen bir gerçektir (3).

---

(1) A.g.e., I/405.
(2) A.g.e., I/405
(3) A.g.e., I/405.

HIZIR BEY'İN İSTANBUL KADILIĞI

Hızır Bey, İstanbul Kadılığı gibi bu çok şerefli ve ağır görevi başarı ile sürdürmüş, İstanbul Kadısı iken 1458 yılında vefat etmiştir.

Hızır Bey'in İstanbul Kadılığı çok uzun sürmemiştir. İstanbul'un fetih tarihi olan 1453'den, öldüğü 1458 yılına kadar 5-6 yıllık bir süre ile bu önemli görevi üstlenmiştir. Ancak bu kısa süre içerisindeki icraatı ile çok başarılı olmuş, bu başarı da, Hızır Bey'in unutulmaz Türk Büyükleri arasında sayılmasında büyük rol oynamıştır.

Hızır Bey'in İstanbul Kadılığına tayin edilir edilmez ele aldığı ilk iş, 13 km^2 lik bir sahayı çevreleyen İstanbul surlarının tamiri olmuştur. Fetih esnasında harap bir hale gelen surların onarımı işi, Fatih Sultan Mehmed tarafından, Hızır Bey'den istenen İstanbul ile ilgili ilk işlerdendir(1).

Bilindiği kadarı ile surların tamir edilmesi Hızır Bey'in ilk ele aldığı iş olmuştur. Fatih'e takdim ettiği ârıza (rapor)'dan anlaşıldığına göre, süratli bir çalışma temposu sonucunda, Yalı-Kapısı ile Top-Kapısı arasındaki yıkılmış yerler yeniden tamir edilmiş, açılan gedikler yeniden inşa edilerek eski haline getirilmiştir (2).

---

(1) Prof.Dr.M.Sehabettin Tekindağ. "Fetihten Sonra İstanbul", Fethin 511. Yıldönümü Konferansları içinde, İstanbul, 1964, s.43.

(2) A.g.m., s.44.

Hızır Bey'in İstanbul Kadılığı ünvanına bakarak, onun sadece adliye işlerinden sorumlu olduğunu sanmak yanlış bir yargıya varmak olur. Zira İstanbul Kadılığının İslâm ve Arap dünyasındaki kadılık müessesesinden ayrı, kendine has özellikleri vardır. İslâm dünyasında kadılar genelde camilerde oturarak halkın adliyeye intikal etmiş meseleleri ile uğraşırlardı. Osmanlılar ise kadılık müessesesini, daha önce de bahsedildiği gibi, daha değişik bir görev olarak kabul etmişler, ilgi alanını çok daha geniş tutarak, kadıya adeta bir bölge valisi gibi geniş bir görev alanı tahsis etmişlerdir. İstanbul Kadısına İstanbul Efendisi denmesinin sebebi de yaptığı şehir hizmetleri dolayısı iledir (1).

Hızır Bey İstanbul surlarının onarımı işinden başka mahalli pazar sayılabilecek olan kapanları da kurmuştur. Tartılara ayar konma şartını da Hızır Bey getirmiştir. Ayrıca çarşı ve pazarda satılan yiyecek maddelerini denetime bağladığı gibi, esnafın kayıt ve tescil usulünü de getirerek, onların daha yakından ve etkili bir şekilde denetlenmesini sağlamıştır. Hızır Bey ayrıca, belediye hizmetleri dolayısı ile işlenen suçlar için, özel mahkemelerin kurulmasını da sağlamıştır.

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul Kadısı, Veziriazam (Başbakan), Reisü'l-Küttâb (Dışişleri), Defter Emini (Maliye) gibi divan üyesi kimselerden sonra padişah huzuruna girerdi. İstanbul Kadısı huzurda ve divanda konuşma ve fikir beyan etme hakkına da sahipti. Ayrıca özel toplantı ve dâvetlere katılarak buralarda söz alır, görüşlerini belirtirdi. Bu husus da, İstanbul Kadısı olarak Hızır Bey'in, Fa-

---

(1) R.Ziyaoğlu, A.g.e., s.21.

tih Sultan Mehmed nezdindeki itibarı ve otoritesini göstermektedir.

Kadılık zor ve mesuliyetli bir görevdi. Geniş bir bilgi, büyük bir sorumluluk duygusu, cesaret ve vicdan huzuru gerektirmektedir. O devirlerde bir diğer önemli görev olan Müderrislik ise sabır, feragat ve devamlı çalışmak isteyen bir görevdi. Devrin geçerli bütün bilgilerini öğrenmek ve öğretmek gerekiyordu. Hızır Bey bir mısrasında:

"Müderrislik gâm-ü derd-ü belâdır,
Kazâ Hod cânib-i Hak'dan kazâdır."

diyerek müderrisliğin de ne derece zor bir meslek olduğunu dile getirmiştir. Beyitte belirttiğine göre Hızır Bey, kadılığın Allah tarafından başa gelen bir kaza olduğu inancındadır. Hızır Bey burada kadılığı, başa gelmesi önceden bilinemeyen bir yazgı olarak değerlendirmektedir.

Hızır Bey'in adalet anlayışına misâl olmak üzere anlatılan, ancak doğruluğunu tesbit etme imkânı olmayan şu hikâye, onun olduğu kadar, Fatih devrinde de adli hayatın nasıl olduğuna güzel bir misâl teşkil eder.

İstanbul'un fethinden sonra Fatih ikamet ettiği sarayda Rum bir ustaya ilâve inşaat yaptırır. Ancak Fatih yapılan işi beğenmez ve Rum ustanın elini kestirir. Usta mahkemeye baş vurunca davaya kadı olarak Hızır Bey bakar.

Fatih mahkeme salonuna gelince baş köşeye oturmak ister; ancak Hızır Bey'in ikazı ile suçlulara ayrılan yere geçmek zorunda kalır. Dava sonuçlandığında ise Fatih suçlu bulunmuştur. Rum usta bu adalet anlayışı karşısında hayretler içinde kalır ve dâvâsından vaz geçer (1).

---

(1) R. Ziyaoğlu, a.g.e., s. 37.

Hızır Bey'in şairlik yönünün de kuvvetli olduğu bilinmektedir. Öyle ki çoğu zaman imzasını da bir şiir üslubu içinde attığına şahit olunmuştur. Aşağıdaki mısralar bu hususa güzel bir misal teşkil etmektedir:

....
"Şehidû sümme kabilû bi-kabûl
Hızır ibni Celâl emzâhü
Kâdıyen fi diyâr-ı İstanbul."

Mânâ olarak,

....
"Şahitlerin şehadeti ile kabul olundu
İstanbul beldesinin Kadısı iken
Celâl oğlu Hızır (bunu) imzaladı."

şeklinde anlaşılabilecek bu güzel imza atma usulü, Hızır Bey'in edebi yönü hakkında bize bilgi vermektedir.

HIZIR BEY'İN ESERLERİ

Hızır Bey'in çok eseri yoktur. Ancak az ve öz yazmış, bu bakımdan şöhreti günümüze kadar ulaşmıştır. Genç denecek yaşta vefat etmesi, az eser vermesinin sebebini izah eden bir husustur. Ayrıca İstanbul Kadılığı gibi, ağır sorumlulukları gerektiren bir görev üstlenmesi de, ilmi açıdan fazla eser vermesini engellemiş olsa gerektir.

Hızır Bey deyince ilk akla gelen, en çok tanınmış eserciği *Kaside-i Nuniye*'sidir. Beyitler halinde yazılan Kaside'nin her beytinin ikinci mısrası Arapça "nun" (N) harfi ile bittiği için Nuniye diye isimlendirilmiştir. 105 beyitten meydana gelmiş olup *"basit"* vezninde kaleme alınmıştır.

Kaside-i Nuniye'nin her beytinde Hızır Bey, İslâm Kelâmının bir meselesini dile getirmiştir.

Kelâm ilmi İslâm inanç esaslarını tesbit edip, onları her türlü sapık inanç ve hurafelerden korumayı amaç edinen bir ilimdir. Ayrıca tesbit edilen bu İslâm inanç esaslarını, dışarıdan gelecek her türlü sapık ve yıkıcı fikirlere karşı korumak ve inanmış olduğu halde bazı şüpheleri olan kimseleri, bu şüphe ve tereddütlerinden kurtarmak da Kelâm ilminin hedef ve gayelerindendir.

Osmanlı İmparatorluğunda Ehl-i Sünnet inanç sisteminin benimsenmiş olduğu bir gerçektir. Hızır Bey'in *Kaside-i Nuniye*'si bu doğrultuda, İslâm inanç sisteminin esaslarını özet olarak ortaya koyan çok önemli bir belge niteliğindedir. Ayrıca inanç sistemi olarak genelde Mâtüridi ekolüne

bağlı olan Türklerin, inanç esaslarını bu ekol çerçevesi içerisinde veciz bir şekilde ele alan Hızır Bey, 105 beyitten meydana gelen bu Kaside'si ile, haklı olarak büyük bir şöhret kazanmıştır.

Hızır Bey'in Kaside-i Nuniye'si gerek devrinde gerekse daha sonraları pek çok kişi tarafından yorumlanmış (şerh edilmiş), böylece anlaşılması kolaylaştığı gibi çok geniş bir çevreye de yayılmıştır. Bu yorumların içinde en fazla tanınmış olanı, talebesi ve asistanı Hayâli Ahmed Efendi'nin (ö. 1470) yapmış olduğudur (1). Hocasını en yakından tanıyan bir şahsiyet olarak onun en iyi aktarıcısı olmuştur.

Şakâik-i Numâniye'de belirtildiğine göre, Hızır Bey söz konusu Kaside'yi yazdıktan sonra, Fatih Sultan Mehmed'e takdim etmiştir. Padişah da, görüşünü almak üzere Kaside'yi Molla Gürâni'ye gönderir.

Sultanın bu isteği üzerine Molla Gürâni ile Hızır Bey arasında, Fatih Sultan Mehmed aracılığı ile yazılı bir münakaşa cereyan etmiştir. Bu husus da devrin ilim ve fikir anlayışını gösteren önemli bir misâl teşkil etmektedir.

Molla Gürâni hızır Bey'in, takdim beyitlerinden birisinde geçen Arapça "zâde" fiilini geçişli olarak (müteaddi) kullandığını, halbuki bu fiilin aslında geçişsiz (lâzım) bir fiil olduğunu sultana bildirir. Başka bir ifade ile, Molla Gürâni'ye göre Hızır Bey, Arap dilinin gramer kaidelerine aykırı bir uygulamada bulunmuş oluyordu. Böylece ince bir hiciv örneği olarak, Hızır Bey'in kasidesini bir ölçüde tenkit etmiş oluyordu.

---

(1) Kâtip Çelebi, Keşfü'z-Zunun, II/652, n.1; M.Tahir, Osmanlı Müellifleri, I/337.

Padişahın emri ile bu itiraz Kaside'nin arkasına yazılarak, Hızır Bey'e gönderilmiş ve cevabı istenmiştir.

Hızır Bey söz konusu itirazı görünce cevap olarak hemen altına şu Kur'ân-ı Kerim âyetini yazmıştır:

"Fî kulûbihim marazun fe-*zâde*-humullahu marazâ"(1). *(Onların kalplerinde hastalık vardır; Allah onların hastalıklarını artırmıştır).* Bu Kur'ân-ı Kerim âyetinde, tartışma konusu olan *"zâde"* fiili Hızır Bey'in kullandığı gibi "geçişli" olarak kullanılmıştır (2). Böylece Kaside'deki kullanışın hatalı olmadığını, Kur'andan bir âyeti misâl getirerek ortaya koymuş oluyordu. Bu da Molla Gürâni'nin tenkidine karşı aynı incelik ve ölçü içerisinde bir cevap teşkil etmiştir.

Hızır Bey'in talebelerinden Molla Mehmed bu olayı duyunca:

"Ve izâ tuliyet 'aleyhim âyâtühü *zâde*-thum imânâ" (3) *(Onlara Allah'ın âyetleri okunduğu zaman bu onların imanını artırır)* âyeti ile cevap verilseydi daha isabetli olurdu; şeklinde bir görüş ileri sürmüştür. Bu husus Hızır Bey'in de çok hoşuna gitmişti. Zira bu âyet mânâsı gereği daha iyi bir misâl oluşturmakta idi (4).

Kaside-i Nuniye ile ilgili olarak cereyan eden bu küçük çaplı tartışma, devrin ilim ve fikir hayatı hakkında bizi aydınlattığı gibi, Fatih'in de bu konulara ne kadar ilgili olduğunu da ortaya koymaktadır. Fatih Sultan Mehmed'in

---

(1) 2/Bakara, 10.
(2) Şakâik, s.113,114; Prof.Dr.A.Süheyl Ünver, Hızır Bey Çelebi, Hayatı ve Eserleri, İstanbul, 1944, s.31.
(3) 8/Enfâl, 2.
(4) Prof.Dr.A.Süheyl Ünver, a.g.e., s.31

bu tür konulara olan ilgisini ortaya koyabilecek pek çok misâl zikretmek mümkündür.

Hızır Bey ayrıca Fatih'in emri ile, Kadı Sırâceddin Mahmud'un *Metâli'u'l-Envâr* adlı mantık'a dair eserini Arapçadan Farsçaya tercüme etmiştir. Kelâm ilmine ait *Şerh-i Tecrîd* adlı esere bir hâşiye (açıklamalı yorum) yazdığı da kaynaklarda zikredilmektedir.

Bunların dışında Hızır Bey'in Türkçe, Arapça ve Farsça şiirleri de mevcuttur. Bunların pek azına sahip olmakla beraber, onun bu konuda da çok yetenekli olduğu ve yüksek bir şiir tabiatına sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Hızır Bey'in edebi kişiliğinden bahsederken başka bir yönüne de temas etmek gerekmektedir. Edebiyatımızda meşhur olan bir usul de, önemli bazı olaylarla ilgili tarih düşürme geleneğidir. Ancak Hızır Bey'e gelinceye kadar mısralarla, terkip hattâ Ebced harfleri zikredilmek sureti ile tarih düşürülmekte idi. Hızır Bey ise kıt'anın son kelimesi ile tarih düşürme sanatını keşfetmiş, bu husus kendisinden sonra bir gelenek halini almıştır (1). Bursa'daki II.Murad Camiine düşürdüğü tarih buna misâl teşkil eder.

Bu konu ile ilgili olarak İstanbul'un fethine düşürdüğü tarih de bu geleneğe çok iyi bir misâl teşkil etmektedir:

"Feth-i İstanbul'a nusret bulmadılar evvelûn
Fethedip Sultan Mehmed kıldı târih *âhırûn*".

Bilindiği gibi İstanbul, Fatih Sultan Mehmed tarafından fethedilmeden önce, çeşitli milletler ve ordular tarafından pek çok defa kuşatılmış, ancak onu fethetmek Fatih'e ve

---

(1) A.Süheyl Ünver, a.g.e., s.21,22.

onun ordusuna nasip olmuştur. İşte Hızır Bey yukarıdaki beyitlerde bu hususa temas etmekte, "kendisinden öncekilerin İstanbul'u fethe muvaffak olamadıklarını, bu şerefin sonradan gelen Fatih Sultan Mehmed'e nasip olduğunu" belirtmektedir.

Beytin ikinci mısrasının son kelimesi olan *"âhırûn"*, ebced denilen, herbiri bir sayı karşılığı olan harfleri yan yana getirerek ve hesaplanmak sureti ile, İstanbul'un fetih tarihi olan Hicri 857 tarihi elde edilmektedir. Bu da Milâdi takvimde 1453 yılına tekabül etmektedir (1).

Hızır Bey gerek zekâsı gerekse ilmi ile devrin önde gelen şahsiyetlerinden birisi olmuştur. Türkçeden başka Arapça ve Farsçayı da mükemmel bir şekilde biliyordu.

O devirlerde medreseyi bitirenler, bilgilerini ilerletmek, dillerini takviye etmek ve ihtisas amacı ile, Arap ülkelerine ve Orta Asya'daki ilim merkezlerine giderlerdi. Ancak Hızır Bey hiçbir Arap ülkesine gitmeden, her alanda akranları arasından sıyrılmasını bilmiş, kavrayışı seri, zihni parlak ve hâfızası güçlü bir kimse idi. Bu vasıflarından dolayı kendisine "ilim dağarcığı" lâkabı da verilmişti (2).

Araştırmacı ve eğitim tarihçisi Osman Ergin'e göre Hızır Bey, Arap ülkelerine gitmeden Arapçayı mükemmel bir şekilde öğrenen ender âlimlerden birisidir (3). Böyle

---

(1) Bkz. Rakım Ziyaoğlu, a.g.e., s.41,42; Süheyl Ünver, a.g.e., s.21,22; Süheyl Ünver, **İlim ve Sanat Bakımından Fatih Devri Notları**, İstanbul, 1947, s.22.

(2) Şakâik, s.113.

(3) Osman Ergin, "Medreselerdeki Öğretim Tarzına bir Bakış", Prof.A.Süheyl Ünver'in **Fatih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı** adlı kitabı içinde, İstanbul, 1946, s.XXI.

olduğu için tesiri de çok olmuştur. Pek çok öğrenci yetiştirmiş, herbiri ilmin gelişmesine ve yayılmasına vesile olmuşlardır. Sinan Paşa, Ahmet Paşa ve Yakup Paşa adlarındaki üç oğlu, gerek zekâları gerekse çalışmaları ile dönemlerinde isim yapmış müstesna şahsiyetlerdir.

Hızır Bey gerek edebi gerekse ilmi kişiliğinin yanısıra, pek mütevazi olması ile de tanınır. Kitabımızın başında da belirttiğimiz gibi, Hızır Bey Fatih'in huzurunda Arap ülkelerinden gelmiş bilginle yapılacak toplantıya da, sade ve gösterişsiz bir kıyafet ile girmiş, bu durum Arap bilginin ona alaycı bir şekilde bakmasına ve onu küçümsemesine yol açmıştı.

Dünya nimetleri onun için önemli değildir. İşgal ettiği büyük makamı ve padişaha olan yakınlığını, sadece devlet hizmeti açısından değerlendirmiş, maddi menfaate hiçbir zaman yönelmemiştir.

Hızır Bey genç yaşta vefat ettiği zaman geride birbirinden değerli evlâtlar bırakmış, bu yönü ile de takdir edilmiştir. Türk ilim ve fikir âlemine verdiği üç oğul ve iki kızı ile isminin ve şöhretinin devam etmesini sağlamıştır. Hızır Bey ayrıca pek çok talebe yetiştirmiştir. Herbiri kendinden sonra ilmi sahada isim sahibi olmuşlar, pek çok eserler kaleme almışlardır. Bu husus da Hızır Bey'in dolaylı olarak kendisinden sonra gelenlere ne ölçüde tesir ettiğinin bir göstergesidir.

Hızır Bey'in çocuklarından, herbiri birer değer olduklarından, burada kısa da olsa bahsetmek yerinde olacaktır.

* * *

HIZIR BEY'İN ÇOCUKLARI

A. Oğulları

— Sinan Paşa:

Sinan Paşa veya İstanbulluların dedikleri gibi Hoca Paşa adı ile de bilinir. 1440-1486 tarihleri arasında yaşamıştır. Sinan Paşa'nın Fatih Sultan Mehmed ile olan münasebeti ve hayat hikâyesi iniş çıkışlarla doludur.

Çok zeki, aklî ve naklî ilimlerde otorite olarak kabul edilirdi. Çok zor meseleleri hallettiği halde, gençliğinden beri şüphe ve tereddütlerden bir türlü kurtulamamıştı. Felsefeye de meraklı olduğu için, onda bir tür felsefi şüphecilik mevcuttu. Halledemediği konuları şüpheli olarak kabul eder, bu hal adeta bir vehme yol açardı. Bundan dolayı babası Hızır Bey de, onun bu durumundan zaman zaman şikâyetçi olmaktaydı (1).

Rivayet edilir ki bir gün babası ile yemek esnasında söz yine onun şüpheciliğine döner gelir. Konuşma esnasında babası önlerinde duran yemek kabına işaret ederek:

— "Sen öyle bir dereceye vardın ki önünde duran bakır tabaktan da şüphe edersin" deyince, Sinan Paşa onu doğruladığı gibi;

— "Şüphe etmekte de haklıyım" der. Bunun üzerine Hızır Bey çok kızar ve önündeki tabağı alarak Sinan Paşa'nın başına vurur. Babası ile arasında cereyan eden bu

---

(1) Şakâik, s. 193.

münakaşası Şakâyık'ta zikredilmektedir (1).

Hızır Bey öldüğü zaman Sinan Paşa 20 yaşlarında idi. Ancak Fatih onu tanıdığı, zekâ ve bilgisine güvendiği için Edirne'deki bir medreseye müderris olarak tayin etti. Sinan Paşa böylece medreseye intisap etmiş oldu. Fatih onu müderris olarak tayin etmekle kalmamış, kendisine de hoca yapmıştır. Bu andan itibaren "Fatihin Hocası" ünvanını da alan Sinan Paşa padişahla çok samimi olmuştur.

İlme ve kitaplara çok düşkün olan Fatih zaman zaman onları tetkik ederdi. Bazen de kitaplarından dilediklerini hattatlara çoğaltır ve ciltleterek kütüphanesini zenginleştirirdi.

Bir gün kütüphanesi ile meşgul iken, kitapların tasnif ve düzenlenmesi için, bu işlerden anlayan birisini ister. Sinan Paşa da talebelerinden Tokatlı Molla Lütfi'yi tavsiye eder. Padişah kendisini beğenerek onu kitaplığının düzenlenmesi işi ile görevlendirir. Molla Lütfi böylece pek çok değerli kitabı okuma fırsatı bulur ve devrinin önde gelen ilim adamları arasında hak ettiği yeri alır. Böylece Fatih, Sinan Paşa ve Molla Lütfi kütüphanede adeta bir akademi kurarlar ve pek verimli çalışmalar yapar, ilmi sohbetlerde bulunurlar.

Ancak bu verimli ve uyumlu ortam çok fazla sürmez. Onları çekemeyenler tarafından ortaya atılan, ancak mahiyetini bilemediğimiz bir olaydan dolayı Padişahla Sinan Paşa'nın arası açılır. Fatih Hoca Paşasını görevlerinden azlettiği gibi hapse de attırır. Bu durum İstanbul'da bulunan âlimlerin tepkisine yol açar. Sinan Paşa'nın hapisten çıkarılmasını, aksi taktirde kitaplarını yakıp Osmanlı ülke-

(1) A.g.e., s. 194.

sini terkedeceklerini söylerler. Sultan, bunun üzerine Sinan Paşa'yı hapisten çıkarıp ulemaya teslim eder. Ulemanın tepkisi böylece normalleşince, Babası Hızır Bey'in ve dedesinin çalıştığı Sivrihisar medresesinin müderrisliğini ve kadılığını verip onu İstanbul'dan uzaklaştırır.

Sinan Paşa yola çıkmıştır. Ancak Sultan ona karşı çok kırılmış olduğu için, arkasından bir hekim yollayarak, akli dengesinin yerinde olup olmadığının tesbitini ister. Hekim Sinan Paşa'ya İznik'te yetişir ve onu müşahade altına alır.

Devrin alimlerinden bazıları bu durumu duyunca, tekrar sultana müracaat ederler ve Sinan Paşa'ya yapılan bu muameleden vazgeçilmesini isterler. Fatih de onu tekrar serbest bıraktırır. Sinan Paşa bu şartlar altında Sivrihisar'a varır. Yanında kendisini hiç yalnız bırakmayan Molla Lütfi vardır.

Fatih Sultan Mehmed 1481 yılında vefat edince oğlu Sultan Bayezid tahta geçmiştir. Sultan Bayezid Sinan Paşa'yı Edirne'deki Dârü'l-Hadis medresesine 100 akçe yevmiye ile tayin eder. Sinan Paşa burada yeniden ilmi çalışmalarına başlar. *Şerhü'l-Mevâkıf* adlı felsefi ve kelâmi eserin "Cevher" bahsine açıklamalar ve yorumlar kaleme alır. *Mevâkıf* şerhi sahibi Seyyid Şerif Cürcâni'ye pek çok sorular sorar ve bazı konularda itirazlarını dile getirir (1).

Sinan Paşa devrin ünlü bilgini Ali Kuşcu'dan matematik de tahsil etmiştir. Bu konularda Sinan Paşa'nın yazdığı risaleleri de mevcuttur.

Sinan Paşa Fatih'in vefatından 5 yıl sonra 1486 yılın-

---

(1) Bu konular için bkz. Şakâik, s. 193, 194, 195.

da Edirne'de vefat etmiştir. Çok genç denecek yaşta (47) vefat eden Sinan Paşa'nın en önemli edebi eseri, Türkçe yazdığı *Tazarrunâme*'dir (1). Bir tür münâcât (yakarış) olan Tazarrunâme XV. asır edebiyatımızda çok tutulan ve meşhur olan bir eserdir. Tazarrunâme nesir ve nazım ile yazılmış münacaat türündendir. Münacaat Tanrıya yalvarış, yakarış demektir. Genel olarak nesir bölümleri nazımdan daha üstün olarak kabul edilir.

Bir misâl vermek üzere Tazarrunâme'den birkaç mısrayı burada zikredelim:

"Cihân pâdişâhâ hudâlık senün
Ezel-tâ-ebed pâdişâlık senün
Sen oldun hudâvend-i bâlâ vü pest
Vücudunla oldu ne var-ise hest.
Virür vahdetünden haber kâyinât
Revandur nesîminle âb-ı hayât."

"Cihan padişahlığı sana hediye olarak verilmiştir
Ezelden ebede (sonsuzluk) kadar padişahlık senindir
Aşağıda, yukarıda ne var ise hepsinin sahibi sen oldun
Her şey senin varlığın ile ortaya çıktı
Kâinat senin birliğinden haber verir
Hayat suyu senin rüzgârınla akıp gider".

Sinan Paşa Tazarrunâme'sinin başka bir yerinde ilim hakkında şunları söyler:

"İ girâmi-gevher ü âli-neseb
İlim niçün eylemezsin sen taleb
Cehl-ile çün mürdeddür âb ü gilün
İlm oku ki hayy ola cân ü dilün

(1) Tazarrunâme A.Mertol Tulum tarafından 1971 yılında İstanbul-da neşredilmiştir.

İlm ile olsa amel bir genc olur
Olmaz-ise ilm kuru genc olur".

"Ey özü kıymetli yüce soylu (kişi)
Sen niçin ilim elde etmeyi istemezsin
Çünkü bilgisizlik ile vücudun canlılığı kaybolur
İlim elde et ki varlığın hayat bulsun

İlmin gereği yapılsa bu bir hazine demektir
İlim olmazsa (insan) kuru bir hazine gibidir".

Bu beyitlerinde Sinan Paşa ilmin insana şahsiyet kazandırdığını, ilimsiz insanın adeta canlılığını kaybettiğini ve ilim sahibinin hazineleri olan zengin bir kimse gibi olduğuna işaret etmektedir.

Tazarrunâme mâhiyeti gereği bir gönül kitabıdır (1). Sinan Paşa pek çok konu ile ilgili, nazım ve nesir halinde duygularını dile getirmiştir. Halk arasında çok tutunmuş ve okunmuş olduğu anlaşılıyor. Bu, kütüphanelerimizde çok sayıda mevcut yazma nüshalarından anlaşılmaktadır (2).

Sinan Paşa'nın arapça olarak yazdığı eserlerinin sayısı 12 civarındadır. Türkçe olarak kaleme aldığı, bilinen üç eseri ise şunlardır. Tazarrunâme'den ayrı olarak *Mârifetnâme* ve *Tezkiretü'l-Evliyâ*. Evliyâ menkıbeleri hakkında eser yazması, onun şeyh Vefâ'ya olan bağlılığı ile izah edilmektedir. Şeyh Vefâ Camiinde hutbe okur, cemaatle sohbet ederdi.

İlmi sahada da isim sahibi olan Sinan Paşa pek çok talebe yetiştirmiş, bunlar daha sonra XVI. asırda şöhret sahibi

(1) A.Mertol Tulum, Tazarrunâme, s. 15.
(2) A.g.e., s. 17.

alimler arasında sayılmışlardır. Sinan Paşa'nın en ünlü talebesi, daha sonra idam edilen Tokat'lı Molla Lütfi'dir.

— Yakub Paşa:

Gerek ilmi gerekse yüksek ahlâkı ile tanınmış bir şahsiyettir. Hızır Bey'in ortanca oğludur. Bursa'da Sultaniye (Yeşil) ve İstanbul'da müderrislik, Bursa'da kadılıkta bulunmuştur. Hızır Bey'in en çok yaşayan oğludur. 1510 yıllarında vefat ettiği sanılmaktadır.

Kelâmdan *Şerh-i Mevâkıf* üzerine hâşiye (açıklama) yapmıştır. Bu açıklamaları Taşköprüzâde çok beğenmiş ve Yakub Paşa'yı takdir etmiştir. Mevlânâ Sadrü'ş-Şeria'nın *Vikâye* adlı esere yazdığı şerhe haşiye kaleme alıp bazı fikirlerine itirazda bulunmuştur. Kendisine atfedilen başka eserleri de vardır.

— Müftü Ahmed Paşa,

Hızır Bey'in küçük oğlu olan Ahmed Paşa da ilimde isim yapmış, en çok yaşayan oğludur. Tevazuu ve yumuşak tabiatı ile de tanınmıştır.

Genç yaşında Fatih'in yaptırdığı Semâniye medresesinde müderrislik yapmış, daha sonra Üsküp Kadılığı ve müderrisliğine tayin edilmiştir. II. Bayezid tahta geçince Edirne'deki Üç Şerefeli medreseye müderris olmuş ve sonradan tekrar Semâniye medresesine tayin edilmiştir. Daha sonra 100 akçe ile Bursa'ya müftü olarak gönderilmiş ve bu görevi yürütmüştür. 1520 yılında 90 yaşın üzerinde iken vefat etmiştir. Hızır Bey Çelebi adlı bir oğlu vardı.

Hızır Bey'in üç oğlundan başka iki de kızının olduğunu biliyoruz.

B. Kızları:

– Hacı Kadın:

Hızır Bey'in büyük kızıdır. Sultan Hâtun veya Hacı Hâtun diye de adlandırılmıştır Yakub Paşa'dan sonra doğduğu tahmin edilmektedir.

Hacı Kadın iyilik ve yardım sever bir kimse idi. Bunu, adını taşıyan semtte onun adına yapılmış cami, han, hamam ve imaretten anlamak mümkündür. Bugün onun adına yapılan eserlerden pek bir şey kalmış değildir. Hızır Bey'in kızı adına bir cami yaptırmış olduğu da çeşitli kaynaklardan anlaşılmaktadır (1).

– Fahrünnisa Hâtun:

Hızır Bey'in küçük kızıdır. Daha çok Bursa'da ikamet ettiği bilinmektedir. Erkek kardeşi Müftü Ahmet Paşa da Bursa'da görev yapmış olduğundan, orada beraber bulundukları anlaşılmaktadır.

---

(1) Prof.Dr. A.Süheyl Ünver, Fatih'in oğlu Bayezid'in Su Yolu Haritası Dolayısı ile 140 Sene Önceki İstanbul, İstanbul, 1945, s. 21.

HIZIR BEY'DEN GÜNÜMÜZE KALANLAR

Hızır Bey'den günümüze eserlerinden başka kalan pek bir şey yoktur. Hızır Bey adına izafe edilen bir medresenin varlığı kaynaklarda geçmektedir. Demek ki onun adına bir medrese inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bugün bunun nerede olduğunu tesbit etmek zordur. Söz konusu medresenin nerede inşa edildiğini de bilemiyoruz.

Hızır Bey Camii'nin varlığını da "yaptırdığı camide defnedilmiştir" ifadesinden anlıyoruz. Aşıkpaşazâde'nin naklettiği bu bilgiden, onun adına inşa edilmiş bir caminin varlığı anlaşılmaktadır. Sonradan yıkılan caminin nerede olduğunu tesbit etme imkânı da yoktur.

Hızır Bey'in defnedildiği mescit civarında bir mahalleye, eskiden Hızır Bey Mahallesi adının verildiği anlaşılmakta ise de, bugün böyle bir mahalle yoktur. Ancak Hızır Bey adlı bir sokak mevcuttur.

Zeyrek yakınlarında Hızır Bey'in kızı Hacı Kadın adına yapılan bir mescidin varlığı bilinmektedir. Her ne kadar camiyi Hacı Kadın yaptırmamış ise de, bu camiye uzun süre Hacı Kadın camii denmiştir. Caminin bulunduğu semt de Hacı Kadın diye meşhur olmuştur.

Bu gün Hızır Bey'in adını dolaylı olarak yaşatan Kadıköy semti, adını bu büyük ilim ve devlet adamından almıştır. Bu bölgeye Hızır Bey'in arpalığı olması dolayısı ile Kadının Köyü (Kadı Köyü) denmiştir. O zamanlar bu şekilde telâffuz edilmiş ve yazılmıştır. Ancak zaman içinde daha

pratik bir söyleniş olan Kadıköy dilimize yerleşmiştir. Doğru ve uygun olan söyleniş Kadıköyü (Kadı Köyü) şeklinde olanıdır (1).

Kadı Köyü deyince aklımıza ilk İstanbul Kadısı olan Hızır Bey gelmeli, bu vesile ile onu rahmetle anmalı ve yaptıklarını hatırlamalıyız.

Hızır Bey'in kabri yakın zamanlarda yeniden tamir edilmiş, kabir taşı Türkçe bir kitâbe ile de belirlenmiştir.

Hızır Bey'den günümüze kalan en değerli şey, şüphesiz onun Nuniye Kasidesi'dir. Bu kaside elimizde tam olarak mevcut olan Hızır Bey'in en değerli armağanıdır. Bu bakımdan, bu küçük eserin sonuna, Nuniye Kasidesi'nin tercümesini de vermek sureti ile, onun fikirlerini günümüz nesline aktarmak, onu daha yakından tanımak açısından isabetli olacaktır kanaatindeyiz.

---

(1) Süheyl Ünver, Hızır Bey Çelebi, s. 54.

HIZIR BEY'İN BAZI TALEBELERİ

Hızır Bey İstanbul Kadılığı görevine getirilmeden önce, bilindiği gibi, eğitimle uğraşıyordu. Medrese hocalığı esnasında pek çok talebe yetiştirmiştir. Yetiştirdiği bu talebeler, dönemlerinde isim yapmışlar, çeşitli hizmetlerde bulunarak hocalarının hayırla anılmasına sebep olmuşlardır. İlim silsilesi de böylece devamlılık göstermiştir.

Batılı müsteşrik (şarkıyatçı) Franz Babinger'e göre Hızır Bey bir ilmiye hanedanlığı kurmuş ve zaman içinde onlardan çok bahsedildiği gibi, gerek Fatih devrinde gerekse daha sonra bu alimlere çok itibar edilmiştir (1). Gerçekten Hızır Bey'in etkisi bu noktada da kendini göstermektedir. Gerek kendi yetiştirdiği, gerekse talebelerinin ve oğullarının yetiştirdiği kuşaklar, onun fikirlerini ve kurduğu ilmi otoriteyi devam ettirmişlerdir. Bu husus onun kendinden sonraki nesillere etkisini gösteren en canlı ve çarpıcı olaydır.

Hızır Bey'in etkisini gösterebilmek amacı ile, onun en fazla tanınmış üç talebesinden burada kısaca bahsedilecektir. Bunlar Hayâli Ahmed Efendi, Hocazâde ve Kastalâni'dir.

— Hayâli Ahmed Efendi (ö. 1470):

Şemseddin Ahmed b. Musâ el-Hayâli, daha çok Hayâli Ahmed Efendi veya sadece Hayâli adı ile tanınmıştır. İznikde doğmuştur. Babası kadı olup, tahsiline onun yanında

---

(1) F. Babinger, a.g.e., s. 585.
(1) A.Süheyl Ünver, a.g.e., s.2.

başlamıştır. Daha sonra Bursa'da Sultaniye medresesinde müderrislik yapan Hızır Bey'in talebesi olmuştur. Tahsilini tamamladıktan sonra çeşitli medreselerde hocalık yapmış, neticede günlük 30 akçe ile Filibe medresesine tayin olmuştur (1).

İznik medresesi müderrisi İbn el-Hatib'in vefatını haber aldığında, Fatih son derece üzülmüş, onun yerini doldurabilecek genç ve yetenekli birisinin tayin edilmesini emretmiştir.

Vezir Mahmut Paşa'nın aklında Hayâli vardır. Bu niyetini Sultana açar. Sultan Hayali Ahmed Efendiyi, Nesefi Akâidine yazdığı şerhten dolayı tanımaktadır. Bu tayin için olumlu görüş beyan etmesi üzerine, günlük 100 akçe ile İznik medresesi müderrisliğine tayin edilir. 1470 yılında, çok genç denebilecek, 33 yaşında iken vefat etmiştir.

Hayâli Ahmed Efendi'nin çok zayıf nahif olduğu, devamlı ilim ve ibadetle meşgul olduğu rivayet edilir (2). Bir talebesi, "İznik medresesinde iki yıl boyunca ciddiyetsiz bir davranışına ve lüzumsuz konuştuğuna şahit olmadım" demiştir. İlimle meşgul iken hiç konuşmaz, diğer zamanlarda da ibadette bulunurdu.

Hocazâde'nin, onunla giriştiği ilmi bir münazaradan yenik ayrılması sonucu, Hayali'den çok çekindiği kaydedilir. Öyle ki Hayâli'nin vefatından sonra, "şimdi rahatça uyuyabilirim" (3) dediği rivayet edilir.

Hayâli *Şerh el-Akâid en-Nesefiyye* üzerine bir hâşiye (yorum) kaleme almıştır. Nesefi Akaidi diye bilinen bu

---

(1) Şakâik, s. 158
(2) A.g.e., s. 160
(3) A.g.e., s. 160

küçük risâle, Osmanlı medreselerinde ve halk arasında çok tutunmuş, pek çok kişi tarafından şerhedilmiştir. Hayâli'nin söz konusu yorumu da çok meşhur olmuştur.

Hayâli'nin başka eserlere yazdığı yorumları da vardır. Ancak onun en tanınmış eseri, hocası Hızır Bey'in *Kaside-i Nuniye*'sine yaptığı yorum (şerh)dur. Hızır Bey'in Nuniye kasidesi çok özet bilgiler verdiği için, bazı mısralarının anlaşılması oldukça zordur. Hayâli Hızır Bey'in önce talebesi sonra asistanı olmuş, bu itibarla onun fikir ve düşüncelerini en iyi ve en yakından tanımak fırsatını elde etmiştir. Bu bakımdan hocasının en iyi aktarıcısı olarak kabul edilmektedir. Nuniye kasidesinin pek çok şerhi içinde Hayâli'nin kaleme aldığı, bu bakımdan çok tutunmuş olsa gerektir.

Demek ki Hayâli'nin şerhi, hem kasidedeki zor anlaşılır hususları çözmekte, hem de Hızır Bey'in fikirlerini en iyi şekilde bize aktarmaktadır. Bu bakımdan metnin iyi anlaşılabilmesinde Hayâli'nin bu eseri anahtar rolünü oynamaktadır denebilir.

Hayâli Ahmet Efendi de pek çok talebe yetiştirmiş, böylece hocasından itibaren başlayan bu ilim silsilesi genişleyerek devam etmiştir.

– Hocazâde Muslihuddin (ö. 1488):

Hocazâde adı ile tanınan Muslihuddin Mustafâ Bursa'lı olup kelâm, fıkıh ve bilhassa felsefede zamanının önde gelen ilmi şahsiyetlerinden olmuştur. İnce zekâsı, ihata ve sür'atli intikalinden dolayı, hocası Hızır bey kendisinden ''akl-ı selim'' diye bahsetmiştir (1).

---

(1) İ.H. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 230

Zengin bir aileye mensup olmasına rağmen ilimle meşgul olmuş, Hızır Bey'in en parlak talebeleri arasında sayılmıştır. Hocasının yanında tahsilini tamamladıktan sonra onun asistanı olmuştur.

Daha sonra çeşitli medreselerde müderris olarak görev yapmış, İslâm dünyasında büyük şöhret sahibi olmuştur. İsmi İran ve Orta Asya'daki ilim merkezlerinde yankılar uyandırmıştır.

Bir toplantıda XV. yüzyılın şöhretli filozof ve matematikçisi Ali Kuşçu sultana "ne Türkiye'de ne de İran'da onun gibisi yoktur" deyince sultan "ne de arap ülkelerinde" demek sureti ile takdirlerini belirtmiştir. Buradan padişah tarafından yakından tanınıp çok takdir edildiği anlaşılmaktadır. Pek çokları Hocazâde'yi devrinin en büyük Türk filozofu olarak değerlendirmişlerdir (1).

Hocazâde deyince akla hemen Tahâfüt meselesi gelir. Bilindiği gibi büyük İslâm düşünürü Gazâlî (ö. 1111) *Tahâfüt el-Felâsife* (Filozofların Tutarsızlığı) adı ile bir eser yazmış, felsefecileri pek çok konuda tenkit etmiştir. İslâm filozofu İbni Rüşd (ö. 1198) de buna cevap mahiyetinde *Tahâfüt et-Tahâfüt* adlı eseri kaleme alarak, Gazâli'ye karşı felsefeyi savunmuştur. Gazâli'nin, eserinde filozoflarla ilgili zikrettiği 20 meseleyi İbni Rüşd de ele alır ve bu konudaki görüşlerini izah eder.

Hocazâde'nin de *Tahâfütü'l-Felâsife* adlı bir eseri vardır. Bu eserin yazılışı Fatih Sultan Mehmed'in isteği ile olmuştur. Kâtip Çelebi bu konuda şöyle söylüyor:

---

(1) M.Ali Ayni, "Türk Mantıkçıları", Dârülfunun İlâhiyat Fakültesi Mecmuası, İstanbul, 1928, C. III, s. 65.

"Sonra Osmanlı Hân'ı Sultan Mehmed Fatih Hocazâde ismi ile meşhur olan Mustafa b. Yusuf'a ve Alâeddin Tusi'ye imam (Gazâli) ile hükemâ arasında bir hüküm vermek için bir kitap yazmalarını emretti. Bunun üzerine Hocazâde dört ayda Tusi altı ayda kitap yazdılar. Hocazâde'nin kitabı Tusi'ninkine üstün geldi ve sultan her ikisine de 10.000 dirhem verdi ve Hocazâde'ye fazla olarak güzel bir kaftan verdi ve bu Tusi'nin Acem diyarına gitmesine sebep oldu" (1).

Kâtip Çelebi'nin ifadesinden anlaşıldığına göre Sultan Fatih, Gazâli ve İbni Rüşd'ün Tahâfüt'lerinin tahlil edilmesini ve adeta bilirkişi olarak tayin ederek, konuyu incelemelerini istemiştir.

Anlaşıldığına göre Fatih Hocazâde'nin tahlilini ve vardığı sonucu daha isabetli bulmuştur. Hocazâde de Tahâfüt'ünde Gazâli'nin haklı olduğunu ve onun eserinin daha makbul olduğunu tesbit etmiştir.

Bu husus Hocazâde'nin ilmi hüviyetini ortaya koyduğu gibi, Fatih Sultan Mehmed'in meselelere ilmi ölçüler içerisinde yaklaştığını tesbit etmektedir.

Bu üç Tahâfüt ile ilgili Dr. Mübahat Türker'in *Üç Tahâfüt Bakımından Felsefe ve Din Münasebeti* adlı orjinal bir araştırması vardır.

Hızır Bey'in bu şöhretli talebesi 1488 yılında Bursa'da vefat etmiştir.

– Kastalâni (ö. 1495)

Muslihuddin Mustafa Efendi veya Kastalâni diye bilinir.

---

(1) Kâtip Çelebi, Keşf ez-Zunun, İstanbul, 1941, I/519, Ayrıca bkz. Dr. Mübahat Türker, Üç Tahâfüt Bakımından Felsefe ve Din Münasebeti, Ankara, 1956, s. 53.

Nazilli'ye yakın Kestel denen yerde doğmuştur. Eğitimini Bursa'da Hızır Bey'in yanında yapmıştır. Hayâli ve Hocazâde ile bir grup oluştururlardı. Çoğu zaman beraber olup, ilmi sohbetlerde bulunurlardı (1).

Tahsilini bitirdikten sonra Mudurnu kasabası müderrisliğine, oradan da Dimetoka'da Oruç Paşa medresesine müderris olmuştur.

Fatih Sahn-ı Semân medreselerini kurunca, bu medreselerden birisinin başına da Kastalâni'yi verdi. Bursa, Edirne ve İstanbul'da kadılık görevlerinde bulunduktan sonra, sultan Fatih'in saltanatının son yıllarında Kazasker oldu (2).

Bir toplantı esnasında Kastalâni İbni Sinâ'nın *Kânun*'undan bahsedince orada bulunan Hocazâde:

— "Kânun'u tamamı ile mütalâa ettiniz mi ki ondan bahsedersiniz" deyince Kastalâni:

— "Evet, İbni Sinâ'nın cümle musannefatını (bütün eserlerini), hususan (özellikle) *Şifâ* nâm (Şifâ adlı) kitabını mütalâa ettim" der. Bu defa Kastalâni Hocazâde'ye:

— Siz dahi *Kânun*, *Şifâ* gibi eserleri mütalâa ettiniz mi, yoksa bu ilimlerden mahrum mu oldunuz" deyince Hocazâde,

— "Funun'u Aliyeyi tetebbu ederken (Yüksek ilimlerle uğraşırken) muhtaç olduğum ölçüde ve mevzularda onları mütalâa ettim" cevabını verir.

Bunun üzerine Kastalâni, İbni Sinâ'nın *Şifâ* adlı eserini yedi defa baştan sonuna kadar dikkatli bir şekilde incelediğini söyler. Toplantıda hazır bulunanlar, onun bu araştırıcı-

---

(1) Şakâik, s. 161.
(2) A.g.e., s. 161, 162.

lığına ve derinliğine hayret ederler (1).

Kastâlâni Rumeli Kazaskerliği gibi idâri bir görev de üstlendiği için çok eser yazamamıştır. Ancak onun da Hızır Bey'in çok ünlü bir talebesi olduğu ve pek çok talebe yetiştirdiği bilinmektedir.

Kastalâni 1495 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

---

(1) Şakâik, s. 165.

HIZIR BEY'İN NUNİYE KASİDESİ

Kaside-i Nuniye'nin 105 beyitten meydana geldiğini daha önce söylemiştik. Kaside'nin genel bir tahlilini yapabilmek için onu 6 bölümde inceleyebiliriz.

1- (1-5): Baştaki ilk 5 beyit giriş mahiyetinde olup, genelde bu tür eserlerde görüldüğü gibi, Allah'a hamd, Peygambere ve arkadaşlarına selâm edilmektedir. Hızır Bey ayrıca Kaside'yi yazış sebebine de kısaca temas etmektedir.

2- (6-30): Bu beyitlerde Allah'ın varlığı ve Sıfatları ele alınmaktadır. Kelâm ilminin en önde gelen özelliği, Allah'ın varlığını ortaya koymaya çalışmaktır. Bu yapıldıktan sonra, Allah'ın nasıl bir varlık olduğu hususu üzerinde durulur. Bu noktadan itibaren de O'nun sıfatları söz konusu edilir. Böylece Allah'ın nasıl bir varlık olduğu daha yakından bilinmiş olur.

3- (31-69): Allah karşısında insanın durumu söz konusu edilmektedir. İnsanın davranış hürlüğü, akıl ile ilâhi kanunun münasebeti gibi konular ele alınmaktadır. Bu arada önemli bir müessese olan Peygamberlik, çeşitli yönleri ile incelenmektedir. Peygamberlerin mucizeleri, miracı, günah işleyip işleyemeyecekleri, Peygamber-Melek münasebeti ve evliyanın kerametleri gibi hususlara temas edilmektedir.

4- (70-85): Ölüm sonrası hayat ile ilgili hususlar üzerinde durulur. Kabir hayatı, Cennet ve Cehennem ile Şefaat meselesi bu bölümde izah edilmeye calışılan konular arasındadır.

5- (86-95): İslâm ve İmanla ilgili bazı meselelerin ele alındığı bölümdür. İman ve İslâm tabirleri izah edilmekte, taklitçinin imanı değerlendirilmektedir.

6- (96-105): İmamet konusu bu son kısımda incelenmektedir. Toplum için imamın gerekli olduğu ve ilk dört halifenin hilâfet sırası üzerinde durulmaktadır. Müçtehidin içtihadındaki isabeti veya yanılması hususu ile, Yezid ve Şeytan'ın değerlendirilmesi yapılmakta, iyi dilek ve temennilerle Kaside son bulmaktadır.

Hızır Bey Kaside'sini bu şekilde 6 bölüme ayırmamıştır. Ancak ele alınan konular, sistematik bir şekilde tahlil edilince, bu şekilde bir değerlendirme yapma imkânı vardır.

Hızır Bey bu şekilde İslâm inanç esaslarını, Ehl-i Sünnet ekolünün akılcı kanadının temsilcisi olarak kabul edilen, Mâtüridiye anlayışı doğrultusunda ele almakta ve onları birer veya —konunun önemine göre— birkaç beyitle izah etmeye çalışmaktadır.

Aşağıda tercümesini verdiğimiz Nuniye Kasidesi'nde takip edilen metodu şu şekilde belirtebiliriz:

1- Kafiyeli bir şekilde yazılan beyitlerin tercümeleri, nesir halinde verilmeye çalışılmıştır. Kafiyeye uygun bir tercüme hem çok zor olacak, hem de anlaşılması güçleşecektir. Beytin mânâsını anlaşılır bir şekilde vermek, hedef olarak alınmıştır.

2- Metinde olmayan bazı hususlar parantez içerisinde gösterilmiştir. Bu ilâveler metnin anlamını bozmadığı gibi, anlaşılmasını kolaylaştırıcı bir unsur olarak düşünülmüştür.

3- Bütün bunlara rağmen yapılmak istenen izah veya yorumlar, notlarda verilmeye çalışılmıştır. Bu yorum ve

izahlar genelde Hayâli Ahmed Efendi'nin Nuniye'ye yazdığı Şerh'ten (yorum) faydalanılarak hazırlanmıştır.

4- Kaside'nin orijinalliğini bozmamak için, şerhinden de faydalanılarak olduğu gibi aktarılmaya çalışılmış, hiçbir şahsi yorum veya ilâvede bulunulmamıştır. Metne olabildiğince sadık kalınmış olup, Hızır Bey'in anlatmak istediği direkt olarak aktarılmaya çalışılmıştır.

Bu izahların ışığında Kaside-i Nuniye'nin tercümesine geçebiliriz.

KESİDE-İ NUNİYE TERCÜMESİ

1- Nitelikleri ve Şanı yüce olan, hükmü ve yanılmazlığı her türlü adaletsizlikten arınmış Yüce Allah'a hamd olsun (1).

2- Selâm, Yüce Allah'ın kanunlarını bize bildiren ve Adnân (2) soyundan gelen Peygamberimiz Mustafâ (a.s.)'-nın üzerine olsun.

3- Selâm ayrıca, bulutlar bol yağmurları ile çayırları suladığı müddetle, Peygamberin ailesine, arkadaşlarına ve onlardan öncekiler üzerine olsun.

4- Bu Kaside İslâmın inanç esasları olup, affedilmeyecek kadar çok günah sahibi olan birisine aittir (3). O, (Hızır Bey) bu kasideyi mü'min (inanmış) ismini süslemek isteyen herkese tavsiye eder.

5- Ben bu kasideyi Allah'tan adalet ve ihsan umarak ve kıyamet günü için bir kazanç olmak niyeti ile hazırladım (4).

---

(1) Bu tür kasidelerde önce Allah'a hamd daha sonra da Hz. Peygamber ve onun arkadaşlarına selâm ile başlanır. Bundan sonra gelecek bir iki beyit de bu açıdan değerlendirilmelidir.

(2) İslâm Peygamberinin soyu Kureyş kabilesinin atalarından olan Adnân'a kadar çıkmaktadır.

(3) Hızır Bey bu ifadeleri ile alçak gönüllü kişiliğini belirtmektedir.

(4) Buraya kadar olan kısım kasideye giriş olarak değerlendirilebilir. Allah'a hamd, Hz. Peygambere ve arkadaşlarına selâm ilettikten sonra, Kasideyi kaleme alış sebebini açıklamaktadır. Bundan sonra İslâm inanç esasları ile ilgili meselelere geçecektir.

6- Bizim Allah'ımız Vâcib'tir (1). Çünkü Allah olmadan varlıkların silsilesi sonsuza kadar devam eder. (Yani bir Allah'ın varlığı kabul edilmezse, varlıkların bir sınırı bulunamaz; sonsuzluğa kadar bu şekilde devam eder).

7- Sonradan meydana gelen bütün varlıklar ve asıl olan elemanlar, bu dünyayı yaratan ve onu düzenleyen, öncesiz (ezeli) olan Allah'ın varlığını ortaya koyarlar.

8- Yaratılan bütün varlıkların tam bir ahenk içinde olması, ikinci bir Tanrının varlığı inancını yok etmektedir (2).

9- Allah'ın varlığı gereği olarak, yarattığı varlıkların hiçbirisi ile olarak ortak herhangi bir yönü yoktur. Çünkü Allah zorunlu varlıktır; O'nun dışındaki bütün yaratıklar ise olabilir (mümkün) varlıklardır.

10- Allah'ın başka hiçbir varlığa muhtaç olmaması durumu O'nun tek olduğunun bir delilidir. Bir yerde iki parça varsa, bütünün parçaya ihtiyacı vardır (3).

11- Allah ne bütün, ne parça, ne de kendi başına var olamayandır. Yaratılmış varlıklar için bir yer (mekân) teşkil etmesi söz konusu olamaz.

12- Cevher (4) kelimesinden hangi mana kastedilirse

---

(1) Allah kendi kendine var olan, varlığı başkasına muhtaç olmayan zorunlu bir varlıktır. O'nun bir var edicisi yoktur. Zorunlu olarak kendi kendine var olmuştur. Varlığının bir başlangıcı da söz konusu edilemez.

(2) Evrenin tam bir mükemmellik içinde olması, her şeyin bir ahenk ve düzen içinde cereyan etmesi Allah'ın bir olduğunu gösterir.

(3) Allah'ın bir olduğuna aklen yorum getirmektedir. Allah birleşik bir varlık olarak kabul edilecek olursa, "başka"larına muhtaç olacaktır. İhtiyaç içinde olmak ise Allah'a uygun düşmez.

(4) Cevher parçalanması mümkün olmayan en küçük parçaya verilen isimdir.

edilsen, Allah için kullanılması uygun değildir. Herhangi bir eksikliğe çağrışım yapacak bir ismin O'na verilmesi doğru değildir.

13- Allah herşeyi kuşatmıştır. O'nun özü, ilim yönünden en üstün seviyede olanlara göre, nüfuz edilebilir bir şey değildir.

14- Allah'ın yer (mekân) ve zamanla hiçbir ilişkisi yoktur. Allah'ın herhangi bir şekil ve renk ile tanımlanması imkânı da mevcut değildir (1).

15- Allah diri olup her şeyi işitir, görür ve bilir. Allah ayrıca sonsuz kudret ve kelâm (söz) sahibidir. Ancak Allah kelâmı bizim telâffuz ettiğimiz söz cinsinden değildir.

16- Ezeli şeylerin çokluğu zorunlu değildir. Ancak ilim sahiplerine göre Allah'ın sıfatları zatından başka bir şey değildir (2).

17- Teselsülün (3) her ne şekilde olursa olsun reddedilmesi, bize kemâl sıfatı sahibi olan Allah'ın kudretini göstermektedir.

18- Kelâmcılar Allah'ın fiilerinin mükemmeliğini akli delillerle tesbit ettikleri için, O'nun ilmi hakkında sağlam bilgilere sahiptirler.

---

(1) Allah için zaman ve mekân söz konusu olmadığı gibi, O'nun şekli ve rengi diye bir husustan da bahsedilemez. Zira bu gibi yaratılmış nesnelerle hiçbir benzerliği bulunamaz.

(2) Allah'ın sıfatları meselesi Kelâm ilminin önemli konularındandır. Sıfatla zat aynı kabul edilmekte, böylece ezeli olan sadece Allah olmaktadır.

(3) Allah'ın sebebi araştırılsa bulunacak varlığın da sebebi aranacak, bu ise kısır bir döngüye sebep olacaktır. Bundan kurtulmanın yolu Allah'ın varlığını kabul etmekle olur.

19- Allah zaman ile ilgili her şeyi bilir. Bu husus kendisinde herhangi bir zamanlamayı gerektirmez.

20- Hiçbir şey Allah'ın irâdesi dışında meydana gelmez. Ancak Allah küfür gibi kötü davranışlardan asla memnun değildir (1).

21- İrâde bir emir veya bir istek değildir. O, insanın kudreti altında olan bir şeyin, tercih edilmesini belirleyen bir niteliktir.

22- Herhangi bir şeyi sebepsiz olarak tercih etmek mümkündür. Bu, su dolu iki bardak karşısında susamış bir kimsenin durumu gibidir. (Aynı şartlarda su dolu iki bardaktan birini tercih etmek için herhangi bir sebep yoktur).

23- Allah'ın yaratma sıfatı ezelîdir (2). Ancak Allah tarafından yaratılan şey zaman ve zamanın ân'ı içindedir.

24- Bizim kelâmımız (sözümüz) varlığımıza bağlı bir niteliktir. Bu kelâm bize, konuşmayan veya konuşmaya kabiliyetli olmayanın farkedilmesini sağlar (3).

25- Kelâm bir şeyi bilmek olmadığı gibi irâde etmek de değildir. Çünkü irâde ile kelâm arasında aklın kavrayabildiği bir fark vardır.

---

(1) Küfür de Allah'ın bilgisi dahilinde cereyan etmektedir. Ancak bu konuya rızası yoksa da, insanı hür bıraktığı için, isteyenin bu tip davranışlarda bulunmasına müdahalesi olmaz. Aksi takdirde insan irâdesini baskı altında tutmuş olur.

(2) Allah'ın yaratma niteliği ezelde de vardı. Yani yaratma vasfını, herhangi bir şeyi yarattıktan sonra kazanmış değildir.

(3) İnsanın sözü onun bir niteliğidir. Allah kelâmı ise bundan başka bir şeydir.

26- Çeşitli dillerin (lisan) sonradan oluşması keyfiyeti, İncil ve Kur'ân gibi kelâmların yaratılmış olmasını gerektirmez (1).

27- İlâhi kânun Allah'ın kelâm sıfatını ortaya koyan bir husus değildir. Zira Kur'anın taklit edilemez üslubu, bu ilâhi kanunun varlığı için en büyük delildir.

28- Allah âhiret âleminde, Cennette bulunan inanan kimseler tarafından, gözle görülecektir. Ancak inanmayanlar O'nu asla göremeyeceklerdir (2).

29- İnsan, sadece öz'e (cevher), âraz veya imkân dahilinde olan şeylere nüfuz etmeksizin dış görünümleri görebilir (3).

30- Allah'ın nasıl bir varlık olduğunu dünyada anlamak imkânı yoktur. Ancak inanan kimseler, Allah'ın hakikatinin Cennette bilinip bilinemeyeceği konusunda tereddüt etmişlerdir.

* * *

---

(1) Dil sonradan oluşan bir niteliktir. Gerek Kur'an gerekse İncil de yazılı birer metindirler. Ancak mânâ olarak onlar Allah'ın kelâmı oldukları için öncesiz (ezeli) dirler.

(2) Allah'ın âhiret aleminde görülüp görülemeyeceği hususu tartışılmıştır. Genelde inananların O'nu göreceği, inanmayanların ise bundan mahrum olacağı kabul edilmiştir.

(3) İnsanın görmesi yüzeysel bir olaydır. Görülen şeyin özüne nüfuz ederek bütün özellik ve inceliklerini görmek söz konusu değildir. Fiziki şartlar gerçekleşince insan bir şeyi görür; ancak sadece görmekle onun her yönünü bilmiş, nüfuz etmiş sayılmaz.

31- İnsanların eylem ve davranışları (fiiller) ve bu davranışlar sonucunda meydana gelen işlerin yaratıcısı Allah'tır (1).

32. İnsanları iyi yola sevkeden ve onları sapıklığa düşüren Allah'tır. Ancak bu iki kavramı, (yol göstermek ve doğru yolu şaşırtmak) mecâzi olarak, sırası ile peygamber ve şeytana mal edilmiştir.

33- İyi ve kötü olan hususlar, ilâhi kânun tarafından belirlenmiştir. Ancak biz ilâhi kânundan önce, akılla onların bilinebileceğinin mümkün olduğunu söylüyoruz (2).

34- İnsanların, davranışları için bir seçme hürriyetleri vardır ve bu onların bir iş yapabilme güç ve nitelikleridir. O halde insanlar yaptıkları davranışa göre itaat veya isyanla nitelenirler.

35- Kesinlikle bildirilen ve anlaşılan ilâhi hükümde aklın bir rolü yoktur. Bununla beraber, Allah'ta bir sebep kabul etmenin imkânı hakkında iki görüş vardır (3).

---

(1) Genellikle kelâmcılar yaratma kavramının Allah'ın kudretinde olan bir husus olduğunu kabul ederler. Ancak insan eylem ve davranışlarında kendisine ait alan içerisinde hürdür.

(2) İyi ve kötü şeyleri din bildirmiştir. Ancak Hızır Bey, onların akıl vasıtası ile bilinebilecekleri düşüncesindedir.

(3) Bir kısım düşünüre göre, akıl dinin bildirmesinden önce Allah'ın varlığını ve birliğini tesbit edebilecek güçtedir. Bazıları ise akıl bunları tesbit edemez; din onları bildirdiği zaman insan da öğrenmiş olur düşüncesindedir. Bu husus aklın ilâhi kânunlar karşısında değerlendirilmesi meselesidir. Büyük Kelâmcı Mâtüridi, aklın, dinin bildirmesinden önce Allah'ın varlığını bulmak zorunda olduğu görüşündedir.

36- Allah hiçbir insandan, gücünün yetemeyeceği bir şeyi istemez. Ancak insan, bu ilâhi hikmetin sebeplerini anlamaktan acizdir.

37- Allah için her şeyin en iyisini yapmak mecburiyeti söz konusu olamaz. Böyle olmuş olsaydı (her şeyin en iyisini yapmaya mecbur olsaydı) hiç kimse küfür, fakirlik, felâket ve üzüntü gibi kötü durumlarla karşılaşmazdı.

38- Rızık, helâl veya haram olsun, bir kimsenin yediği şeydir. Demek ki rızık helâl ve haram diye iki kısma ayrılmaktadır.

39- Yırtıcı bir hayvan tarafından parçalanmış olsa bile, hiçbir canlı ecelini öne alamaz (1).

40- (Toprak, su, hava ve ateş gibi) bütün unsurlar sonradan meydana getirilmişlerdir. Bunların atomlardan meydana geldiği ise bilinen bir husustur.

41- Yüksek ve alçak gibi kavramların, herhangi bir sebebe dayanmayan bir münasebetleri vardır. Dönen bir çemberde dönen ile dönülen yan yanadır (2).

42- Allah hidayeti ile bize (doğru yolu gösteren) peygamberler göndermiştir. Peygamberlerin görevleri belli olduğu gibi, mucize ile de desteklenmişlerdir (3).

---

(1) "Bir canın eceli gelip çatınca, Allah onu asla geri bırakmaz", (Münâfikun/11). "Her ümmet için belirli bir süre vardır; vakitleri dolunca ne bir saat gecikebilir ne de öne geçebilirler", (A'raf/34).

(2) Gaipten haber verenler, gök cisimlerinin hareketlerini takip ederek, geleceğe ait bazı şeyleri bildiklerini iddia ederler. Bu beyitte Hızır Bey onların bu düşüncelerini reddetmektedir.

(3) Peygamberler bu görevlerini ispat için çeşitli mucizeler göstermişlerdir. Mucize, bilinen tabiat kanunlarının dışında olağandışı bazı tezahürlerdir.

43- Akıl hükümleri ile (her ne kadar pek çok olay kavranabiliyorsa da) insanlar bir tamamlayıcıya ihtiyaç hissederler. Bu (herşeyde olduğu gibi) din ilimlerinde de böyledir.

44- Şayet insanlara peygamberler gönderilmemiş olsaydı, ahıret hayatı ve bu dünya ile ilgili işleri düzenlemek mümkün olmayacaktı. Çünkü herkes (dini konularda) bildiği gibi davranacak, her yerde adaletsizlik olacaktı (1).

45- (Bizim Peygamberimiz) Hz.Muhammed diğer bütün peygamberlerden daha üstündür. Onun yanında bulunanlar, misyonu ile ilgili pek çok olaya şahit olmuşlardır.

46- Hz.Peygamberin gerek bu dünya gerekse ahiret alemini ilgilendiren şeyler hususundaki açıklamaları, O'nun durumunu açıklıkla gözler önüne sermektedir.

47- Hz.Peygamberin geleceğe ait haberlerinden birisi, Osman b.Afvân'ın başına gelen felâketli ölümdür (2).

48- (İran hükümdarı) Kisra ile Hz.Peygamberin arkadaşları arasında, İranlıların hazinesinin (Allah uğruna) sarfı ve şehirlerin yerle bir edilmesine dair geçen şeyler de Peygamberin mucizelerindendir.

---

(1) 43. ve 44. beyitler insanlara peygamber gönderilmesinin gerekliliğini anlatmaktadır. Bazı düşünürlere göre peygamber göndermek bir mecburiyet ise de, bazıları bunun Allah'ın bir lütfu olduğu düşüncesindedirler.

(2) Son halife Osman b.Afvân'ın nasıl öleceği Hz.Peygamber tarafından önceden görülmüş ve bu husus Hz.Ebu Bekir, Hz.Ömer ve Hz.Osman'a anlatılmıştı.

49- İki askeri deniz seferini arkadaşlarına açıklaması hususu da onun mucizelerindendir. Bu seferlerin birincisine Hz.Peygamberin halası Umm el-Harâm da katılmıştı (1).

50- Hz.Peygamber tarafından ay'ın ikiye bölünmesi de onun mucizelerinden sayılır. Yine mirac'tan bir gün sonra Kureyşliler (Şamdan dönmekte olan) kervanlar hakkında haber sorduklarında, onların durumundan haber vermesi de (O'nun mucizelerinden sayılır).

51- Bedir Savaşı esnasında, düşman askerlerinin gözüne çakıl atılmış olması hususu (da onun mucizelerindendir). Uhud Savaşı esnasında İbni Nu'mân'ın gözünün yerine yerleştirilmesi de (O'nun mucizelerindendir) (2).

52- İki "Sahih" (3) gibi kesin şehadetlerle kabul edilen daha birçok haberler mevcuttur.

53- (Peygamberlik görevi ile ilgili) pek çok işaretler bütün bu haberlerde mevcuttur. Onlar Hassân'ın (4) şiirleri gibi nesilden nesile aktarılmışlardır.

---

(1) Söz konusu seferlerin birincisi Muaviye'nin kumandası altında gerçekleşmiş ve sonuçta Kıbrıs adası fethedilmişti. Hz. Peygamberin halası bu sefere iştirak etmiş ve adanın fethinden sonra vefat etmişti. İkinci sefer de Muaviye tarafından İstanbul'u fetih için hazırlanmış, ancak bu sefer olumlu bir sonuç vermemiştir.

(2) Uhud Savaşı esnasında Hz.Peygamberin arkadaşlarından Katâbe b.Nu'mân'ın gözü çukurundan dışarı kaymış, Hz.Peygamberin duası üzerine yerine yerleştirilerek iyileşmiştir.

(3) İki Sahih'ten, İslâm dininin ikinci kaynağı olan Hadis ilmindeki Sahih-i Buhâri ve Müslim kastedilmektedir. Bunlar Hadis ilminin en muteber iki kaynağını teşkil ederler.

(4) Hassân b.Sâbit Hz.Peygamberin şairi idi. Şiirlerinin anlaşılması kolay olup o zamanlarda çok tanınmıştı.

54- Hz.Peygamberin en büyük mucizesi Kur'ân-ı Kerimdir. (Ona inanmayanlar) bir ayetini taklit etmek için büyük gayretler sarfetmişler, ancak bunu başaramamışlardır (1).

55- Hz.Peygamberin miracı (gökyüzüne yaptığı yolculuk) uyanık iken, gerçek ve fiziki olarak (beden ile) gerçekleşmiştir. Bu durum bir Kur'ân âyeti (2) ve çeşitli hadislerle ispat edilmiştir (3).

56- Hz.Peygamberin miracı, diğerlerinden sonra, bazı hadisler arasındaki (sözde) çelişkiyi reddetmek için vuku bulmuştur.

57- Hz.Peygamberin ilâhi kanunu, diğer bütün dinleri hükümsüz kılar. Onların hükümsüz kılınması, dinin prensiplerini koyan Allah için cehalet değildir (4).

---

(1) Hz. Peygamberin mucizeleri içinde en büyüğü Kur'an-ı Kerim olarak kabul edilmiştir. Allah tarafından vahiy yolu ile Peygambere ulaştırılan Kur'an, çokları tarafından taklit edilmeye çalışılmış, ancak hiç kimse bunda başarılı olamamıştır.

(2) "Kulu Muhammed'i bir gece Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah'ın şanı yücedir" (İsrâ/1).

(3) Hz. Peygamberin göğe yükselmesi olayı olan mirac, iki bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde, yukarıdaki ayetten de anlaşılacağı gibi, Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya götürülmüştü. Bu husus Kur'an ile sabit olduğu için üzerinde herhangi bir tartışma olması düşünülemez. Ancak ikinci bölüm olan, Mescid-i Aksâ'dan göğe yükselmesi olayı hakkında farklı görüşler vardır. Bir kısmı bunun uyku halinde olduğu görüşünü ileri sürerken, diğer bir kısmı ise gerçekten vuku bulduğuna inanmaktadır.

(4) Başka bir dinin hükümlerinin yok sayılması Allah için bir bilgisizlik demek olamaz. Hükmünü kaybeden dinin yerine Allah daha mükemmelini koymuştur.

58- Musa Peygamber, (ilâhi kitabı olan) Tevrat'ın (bazı bölümlerinin) hükmünün yürürlükten kaldırıldığını toplumuna işaret etmişti. Ancak onlar kıskançlıkları sebebi ile bu konuyu açıklamadılar.

59- Toplumun çoğunluğu kabul eder ki, Peygamberler açıkça küfür, yalan ve ahlâka aykırı olarak bilinen şeyleri yapmaktan alıkonulmuşlardır (1).

60- Çoğunluğun anlayışına göre, (peygamberler) eksik ölçü ve tartıda olduğu gibi, büyük ve küçük günahlardan da korunmuşlardır (2).

61- Şayet peygamberlerin günahları hakkında bir şeyler anlatılırsa, bunlar ilâhi vahiyden önce olmuşlardır; veyahut (vahiyden sonra olmuşlarsa) unutma sonucu ortaya çıkmışlardır, diye yorumlamak gereklidir.

62- Peygamberler Meleklerden üstündür. Onların, melekleri eğitmek için görevlendirildikleri, meleklerin de onların önünde secde etmek için emir almış olmaları bu üstünlüğe işarettir (3).

---

(1) Peygamberlerin günah işleyip işleyemeyecekleri konusu tartışılmıştır. Bazıları Peygamberlerin günah işleyebileceklerini öne sürerken, çoğunluk, Allah'tan aldığı ilâhi vahyi açıklama hususunda herhangi bir hatanın olamayacağını savunmuştur. Bazıları ise unutma sonucu küçük günahların işlenebileceğini söylemişlerdir.

(2) Unutma sonucu ortaya çıkan küçük hatalar bazılarınca kabul edilmiş, bazıları da unutarak bile olsa, büyük ve küçük hiçbir günahı peygamberlere yakıştıramamışlardır. Bir kısmı da peygamberlik öncesi bile hiçbir günahı peygambere yakıştıramazlar.

(3) Birçoklarına göre peygamberler meleklerden üstün olarak kabul edilmiştir. Diğer bir grup ise bu görüşün aksini savunmuştur.

63- Asaf, Ebu Derdâ ve Selmân hakkında anlatılanlarda olduğu gibi, velilerin gösterdikleri kerametler vardır (1).

64- (Üçüncü halife) Hz.Ömer'in Sâriye'ye çok uzak mesafeden, dağdan ayrılması emrini vermesi, Sâriye'nin de, tahminen iki aylık bir mesafeden bunu duyması (velilerin kerametlerinden sayılır) (2).

65- Bir peygamberin üstün değerlere sahip olduğu tartışmasız kabul edilir. Ayrıca (onlarda mevcut) Peygamberlik nitelikleri, evliyalık niteliklerinden daha üstündür (3).

66- Peygamberlerden sonra insanların en faziletlisi Hz.Ebu Bekir'dir. Çünkü o, Peygamberin getirdiği her şeye inanmakta çağdaşlarını geride bırakmıştı (4).

---

(1) Peygamberlerin mucize gösterdikleri gibi, veliler de keramet gösterirler. Bunlarla ilgili pek çok haber mevcuttur.

(3) Halife Hz.Ömer Medine Camiinde cuma hutbesini okurken Nihavend'de seferde bulunan Sâriye'nin askerlerinin zor durumda olduğunu görür. Hutbesini "Yâ Sâriye dağa doğru, dağa doğru!..." diyerek keser. Bu olayda iki türlü kerâmet kabul edilmiştir. Çok uzakta cereyan eden olayları görmek ve bu kadar mesafeden sesini duyurabilmek.

(3) Zira Peygamber Allah'ın vahyi ile şeref kazanmıştır. Dünya işlerini iyiye ve doğruya yöneltmekle vazifeli olduğu gibi, bu ve öbür dünyaya ait işleri uyum içinde idare etmekle de yükümlüdürler.

(4) İslâm düşünürlerinden bir grup, peygamberlerden sonra en faziletli insan olarak Hz.Ebu Bekir'i kabul etmişlerdir. Şiilere göre ise Hz.Ali buna daha lâyıktır. Ehl-i Sünnet bilginleri Şia'nın bu görüşlere karşı böyle bir sıralama yapmak gereğini duymuşlardır.

67- Hz.Ebu Bekir'den sonra Ömer el-Fâruk gelir. Zira o, dinin yayılması hususunda, Hz.Peygamber'e en çok yardım edenlerdendir.

68- Ömer el-Fâruk'tan sonra, alimlerimizin tesbitine göre, Hz.Osman'ın üstünlüğü hususunda en küçük bir şüphe yoktur.

69- Hz.Osman'dan sonra Hz.Ali gelir ki, soy olarak Hz.Peygamber'e en yakın olduğu gibi, damatları arasında özel bir yere sahipti (1).

* * *

70- Zaman söz konusu olmaksızın (yaratıcı için) öldükten sonra dirilme ve ilk yaratılmanın imkânı aynı şeydir (2).

71- Bedenlerin yeniden yaratılması için, yok olan kısımların gerçekten (var olmasını) istemeye ihtiyaç yoktur (3).

---

(1) Ehl-i Sünnet kelâmcılarında bu sıralama ilk dört halifenin hilâfet sırası esas alınmıştır. Bilindiği gibi Hz.Peygamberden sonra sırası ile Hz.Ebu Bekir, Hz.Ömer, Hz.Osman ve Hz.Ali hilâfet makamına geçmişlerdir. Bu sıra, fazilet derecesi olarak kabul edilmiştir.

Şiiler bu sıralamaya itiraz etmişler, Hz.Ali'nin yerinin Hz. Peygamberden sonra olması gerektiğini öne sürmüşlerdir.

(2) Ahiret hayatı İslâm inancında önemli bir yer tutar. Ahiret âleminde tekrar yaratılacak olan insanlar, dünyada yaptıklarının karşılığını göreceklerdir. İnsan ilk önce nasıl yoktan var edilmişse, öldükten sonra kıyâmet günü tekrar yaratılacaktır.

(3) Tekrar yaratılma keyfiyetine inanmayanlar, yok olan bir şeyin yeniden var edilmesinin mümkün olmadığını iddia ederler. Hızır Bey onlara bu beyitte cevap vermektedir.

72- (Beden olarak) yaratılan, hayatın her anında var olan esas kısımlardır. Bunlar (başka bir canlı tarafından) yenmiş bile olsalar, başka bir varlığın vücudunu teşkil edemezler.

73- Hz.Peygamber'in, vuku bulacağını söylediği her şey meydana gelecektir. Çünkü Sırât (1), Mizân (2) mümkün olan şeylerdir.

74- Hesaplar böylece teslim edilecektir. Ahiret aleminin durumu ve içinde küpler bulunan Peygamberin havuzu görülecektir.

75- Kabir hayatı esnasında, bazıları sükunet ve huzur içinde iken, diğer bir kısım da rahatsız bir halde bulunacaklardır.

76- Kötü davranışların karşılığı olarak ceza vermek Allah için bir mecburiyet olmayıp, adaletin gerçekleşmesi demektir. İyi davranışlara karşılık mükafat verilmesi de böyledir (3).

77- (Allah'ın) bize verdiği bir anlık mutluluk, O'na karşı yapacağımız bütün teşekkürlerimizi aşarken, iyi davranışlarımız için ondan nasıl mükâfat isteyebiliriz?

---

(1) Sırât Cehennem üzerinde olduğu farzedilen bir köprüdür. İnanmış kimseler buradan kolaylıkla geçeceklerdir.

(2) Mizân insanların dünyadaki amellerinin değerlendirileceği bir ölçü manasına gelmektedir.

(3) İslâm düşünürlerinden bir kısmına göre Allah kötü davranışlara karşı ceza, iyilere de mükâfat vermek zorundadır. Zira adalet böylece gerçekleşmiş olur. Hızır Bey, Allah'a herhangi bir mecburiyet yüklenemeyeceğine bu beyitle işaret ediyor.

78- Akıl açısından (düşünüldüğünde) küfür eylemi bağışlanabilir. Ancak Cehennemde ebedi kalınacağına dair bir metin vahyedilmiştir (1).

79- (Kur'ân-ı Kerim'in) birçok yerinde "Cennet'in yaratılınış olduğu" ve Hz.Adem'in orada bir müddet kaldıktan sonra çıkarıldığı belirtilmiştir (2).

80- Cennet'deki nimetler ebedi olup, hiç yok olmayacaklardır. Yiyecek orada devamlı olup, hiçbir zaman bitmeyecektir.

81- Büyük günah işleyip de tevbe etmeden (ölenler) için bir af ümidi vardır. Kötüleyicilerin kıskançlıklarına rağmen bu böyledir (3).

82- (Bazılarına göre) madem ki tevbenin olduğu yerde Allah'ın affı söz konusudur; aftan bahseden âyetler tevbenin dışında kalmaktadır (tevbeyi kapsamamaktadır).

83- Şefaat ile ilgili peygambere atfedilen haberler, durum ve şahıslara göre, herhangi bir sınırlama ve genelleme olmaksızın oldukları gibi alınmalıdır.

---

(1) Bazıları küfür, hatta şirkin akla göre affedilebilir olduğunu iddia etmişlerdir.

(2) Kur'anda birçok vesile ile Cennet'in, Allah'a ibadet edip ondan korkanlar için hazırlandığına işaret edilmiştir. Hızır Bey beyitte bu hususa işaret etmektedir. Bazı İslâm düşünürleri (Ehl-i Sünnet) Cennet ve Cehennem'in şu anda yaratılmış olduğu düşüncesindedirler. Diğer bir kısmı ise (Mutezile'nin bir bölümü) onlara gerek duyulduğu anda yaratılacakları görüşündedirler.

(3) Bir kısım düşünür tevbe etmeden ölenlerin ebedi olarak cehennemde kalacaklarını iddia eder. Hızır Bey bu beyitle onlara cevap vermektedir.

84- Peygamber ve Allah tarafından müsaade edilen kimselerin, bazı isyânkâr kullar için, Allah katında şefaatte bulunma hakları vardır (1).

85- Bu durumlarda, gerek yaşayanlar gerekse ölüler lehine, Allah'a yapılan duaların iyilik (ve hayır) getirdikleri gözlemlenmiştir.

* * *

86- İnsanın yaptığı davranışlar iman'a dahil olmazlar. İman, doğruyu tasdik etmekten başka bir şey değildir (2).

87- Şeriate göre Zünnâr (3) kuşanmak veya (zor altında olsa bile) putlara tapmak, küfür alâmetlerinden sayılmıştır.

88- İman ve İslâm birbirinden farklı (tabirler) değildir. Dinde iman ve İslâm için iki ayrı hüküm yoktur (4).

89- Taklitçi, her ne kadar şahsi gayreti ihmal etmesi dolayısı ile, ihmâlkâr davranmışsa da, iman sahibidir ve bundan dolayı mükâfat görebilir (5).

---

(1) İslâm düşünürleri genelde peygamberlerin şefaati konusunda görüş birliği içindedirler. Ancak bu konuda farklı görüşler bulunduğunu da belirtmek gerekir.

(2) İman ayrı, insanın davranışları ayrı kabul edilmiştir. İman doğruyu tasdik etmek olunca, insanda tasdik bulunduğunda davranışları bu tasdik'i etkilemez.

(3) Zünnâr müslümanlar tarafından küfrün belli başlı işaretlerinden sayılan ve hristiyan keşişlerin bağladıkları özel bir kemerdir.

(4) İman ve İslâm kelimelerinin eş anlamlı olduğu söylenmek istenmektedir. Yani her mü'min (inanan kimse) müslim (İslâm olmuş) her müslim de mü'min olmuştur.

(5) Şahsi gayreti ile değil de başkalarını taklit etmek sureti ile inanan kimsenin imanının geçerli olduğunu söylemektedir. Bazı düşünürler böyle bir imanı geçersiz saymışlardır.

90- Numân'a (İmâm-ı Azam Ebu Hanife) göre akıllı bir insan, düşünebilecek yaşa ulaşması şartı ile, yaratıcısını bilmediğinden dolayı, hiçbir şekilde mazur değildir (1).

91- İnsanın, yapmakla yükümlü olduğu dini görevlerinin, kendisinden kalkacağı hiçbir mertebe yoktur. Ancak küçük çocuklar ve deliler bunun dışındadır (2).

92- İnsan, içtihat eden bir kimse olarak, dini meseleler hakkında verdiği kararlarda yanılabilir. Dâvud'un, Süleyman'ın kararı önündeki durumu böyledir (3).

93- Mevcut bir tehlikeden kurtulmak niyeti ile bile olsa herhangi birisinin imanını şüpheye koymamak lâzımdır.

---

(1) İmâm-ı Azam Ebu Hanife Hanefi ekolünün kurucusudur. Hızır Bey bu beyitle akıl yürütmenin önemini vurgulamaktadır. İslâm dini, insanın kâinatı gözlemleyerek ve üzerinde düşünerek, insanın imanını takviye etmesi ve Allah'ı tanımasını ister. İnsanı bir noktada buna mecbur tutar.

(2) Bazılarına göre insan öyle bir dereceye ulaşır ki, artık o noktadan sonra dini görevleri yerine getirme mecburiyeti ortadan kalkar. Hızır Bey'i yorumlayan Hayâli şöyle der: "Bir grup mutasavvıfa göre insan, kendisini Allah'a ulaştıran bir yola girmekle, öyle bir dereceye ulaşır ki, orada Allah ondan bütün emir ve yasakları kaldırır. Ancak bütün insanların en üstünü olan peygamberler bile, böyle bir dereceye ulaşamamışlardır". Hayâli, Şerh el-Kaside en-Nuniye, s. 123.

(3) Hikâye edilir ki, bir koyun sürüsü geceleyin bir tarlaya girer ve bu durum tarla sahibine çok zarar verir. Tarla sahibi bu durumu Dâvud'a anlatmaya gelir. Dâvud da koyunların tarla sahibine verilmesine karar verir. Fakat 11 yaşındaki oğlu Süleyman'a göre daha adil bir çözüm vardır. Ona göre, geçici bir süre için, koyunları tarla sahibine, tarlayı da koyunların sahibine vermek gerekir. Tarla eski durumuna gelince, değiştirme yapılır ve herkes kendisine ait hisseyi alır. Bazı düşünürler içtihat yapanın yanılmayacağı görüşündedirler. Düşünürlerin çoğu ise, müctehidin isabetli bir sonuca varabileceği gibi, yanılabileceğini de söylemişlerdir.

94- Şeytan her ne kadar kâfir ve câni ise de, ona lânet etmekten kaçınan kimse için, herhangi bir sorumluluk yoktur (1).

95- Gerçekte (Muaviye'nin oğlu) Yezid, Şeytan'dan daha uğursuz olamaz. O halde sus ve bir gün, lânet eden ismi ile ayıplanmayı kabul etme! (2).

* * *

96- İlâhi kânun, kötülükleri veya ihtimal dahilinde olan bir zulmü yok edebilmek için, (toplumun başına) bir "önder" (imam) getirmeyi bize mecbur tutar (3).

97- Peygamberimizin işaret ettiğine göre imamımız Hz.Ebu Bekir'dir. Zira uzak yakın herkesi bir araya getirmeyi o başarmıştı.

98- Sonra Hz.Ebu Bekir Ömer el-Fâruk'u yerine geçecek kişi olarak seçti. Ondan sonra hilâfet (makamına gelecek kişi) Peygamberin arkadaşlarından meydana gelen bir meclisin yetkisi ile belirlendi.

99- (Konseyin kuruluşundan sonra) onların arasındaki beş kişi, Peygamberin önde gelen arkadaşlarından altıncıyı seçtiler ve hepsi tam bir bağlılıkla ona uydular.

---

(1) Allah şeytana lânet etmiştir; ancak bize ona lânet etmek üzere emir vermemiştir.

(2) Bir kısım düşünür, kâfir olduğu için Muaviye'nin oğlu Yezid'e sövülmesi gerektiği düşüncesindedir. Diğer bir kısım ise kâfir olduğuna hükmetmiş, ancak küfredilmesine cesaret edememişlerdir. Hızır Bey'e göre Yezid, şeytandan farklı değildir; ancak ona sövmekle emrolunmadığımız için susmamız en doğru yoldur.

(3) Toplumun başına bir önder seçme hususu çok tartışılmıştır. Her şeyden önce bunun gerekliliği tartışılmıştır. Bir önder seçmek zorunlu ise, bu zorunluluk aklen mi bilinir, yoksa bu konuda ilâhi bir emir mi vardır? Bir kısmına göre ilâhi bir emir vardır. Diğer bir kısmına göre ise bu husus aklen bilinir.

100- Bu kişi, (Konsey tarafından seçilen altıncı kişi) Hz.Osman idi. Ondan sonra ileri gelenler, görüş birliği içinde Hz.Ali'ye (dördüncü halife olarak) bağlılıklarını bildirdiler.

101- Hz.Ali'nin hilâfeti hususunda açık bir metin yoktur. İçtihat sonucu imâm olarak tayin edilmiştir. Fakat Mervân gibi, Muaviye de (içtihadında) hata yapmıştır (1).

102- Hz.Peygamber'in bütün arkadaşları hakkında, sadece güzel ve saygılı sözler sarfet ve onlara karşı kötü niyet besleyenlerin yönelttiği kötülüklerden sakın!

103- Hz.Peygamber'in bütün arkadaşları, din uğruna hayatlarını cömertce verdiler ve ilâhi kânunun en iyi destekçileri oldular.

104- Ey Allah'ım! Beni onların sevgisinden aslâ mahrum etme! "Amin" diyen kimse imanın her türlü olumsuzluklarından korunsun!

105- Yeryüzü, nisan yağmuru altında yeşile büründükçe, beni hayırla anan, ebedi olarak sevinç ve neşenin parıltısını kendisinde hissetsin!

* * *

---

(1) Hızır Bey bu beyitle Şia'ya cevap vermektedir. Şiilere göre Hz.Ali Hz.Peygamber tarafından halife tayin edilmiştir. Dolayısı ile diğerleri onun hakkını gaspetmişlerdir. Ancak, Hızır Bey'in de işaret ettiği gibi, böyle bir tayin söz konusu olmamıştır.

EKLER

Hızır Bey ve dönemi ile ilgili elimizde bulunan ve kitapta söz konusu edilen bazı minyatür ve belgeleri burada veriyoruz. Bunlar çeşitli kütüphanelerde bulunmaktadır.

Biz bu minyatür ve belgeleri Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'in *"İlim ve Sanat Bakımından Fatih Devri"*, (İstanbul, 1945) adlı kitabından aldık.

Hızır Bey'in oğlu Sinan Paşa ile yemek esnasındaki meşhur münakaşa sahnesi.

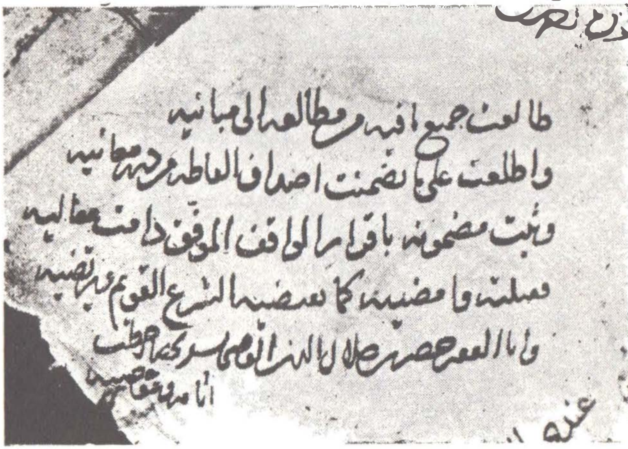
Sağda Hocazâde, solda ders arkadaşı Hayâli ilmi bir sohbet esnasında.

فتح استانبوله نصرت بولمدیلر اولون

فتح ایدوب سلطان محمّد قلدی تاریخ آخرون

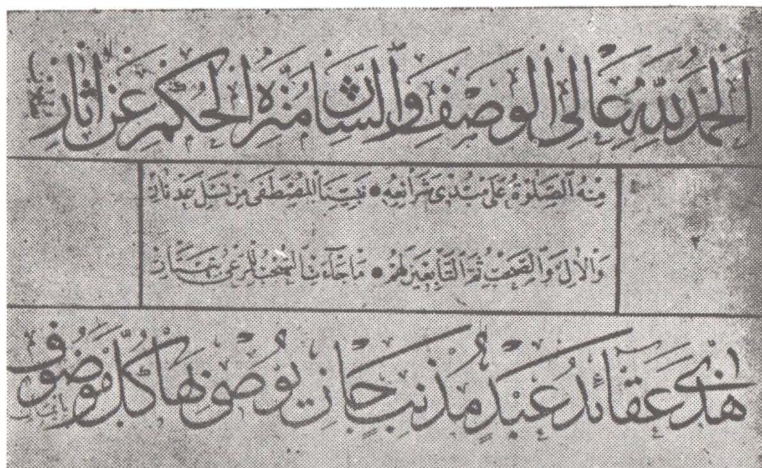
Hızır Bey'in İstanbul'un fethine söylediği tarih (Hattat Necmeddin Okyay)

Feth-i İstanbul'a Nusret bulmadılar evvelûn
Feth edüb Sultan Muhammed kıldı târih âhırûn

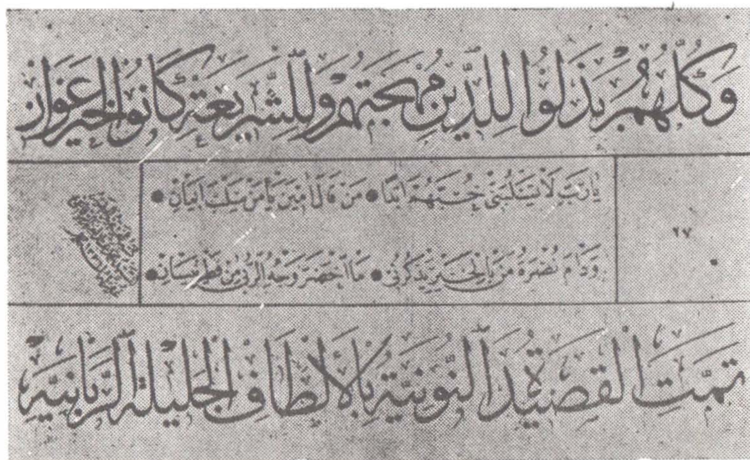

طالعت جميع ما فيه من مطالعه الى مبانيه
واطلعت على ما تضمنت اصداف العاطه من درر معانيه
وثبت مضمونه باقرار الواقف الموفق دامت معاليه
فسلمته وامضيته كما يقتضيه الشرع القويم

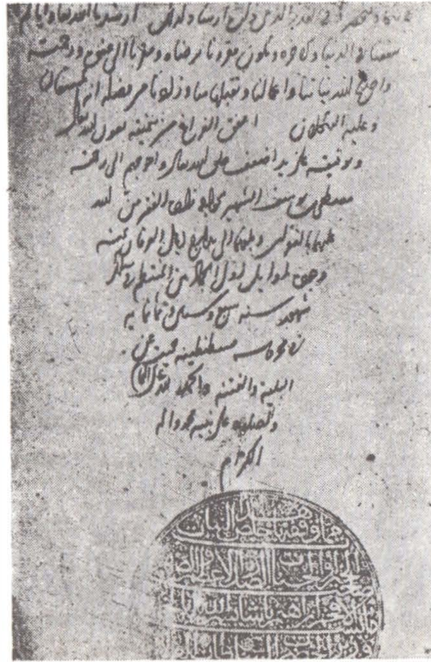
Hızır Bey'in, Sivrihisar'da kadı iken, bir vakfiyeyi tasdik ve imza ettiğini gösterir belge.

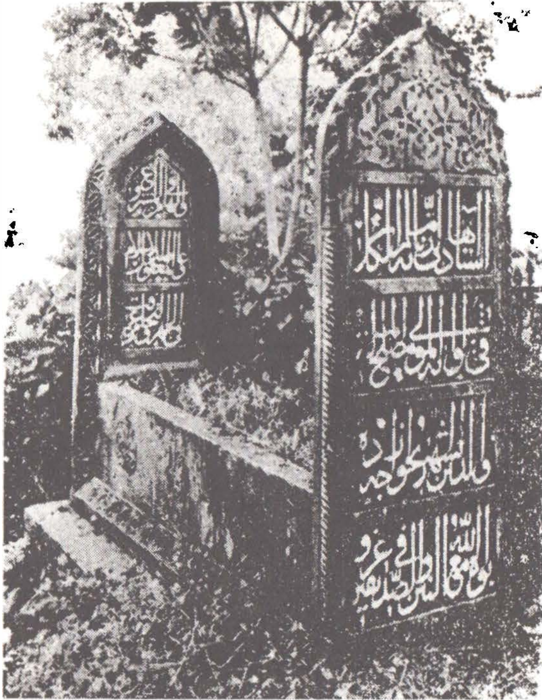
Hızır Bey'in **Kaside-i Nuniye**'*sinin baş tarafı.*

Kaside-i Nuniye'nin son kısmı (Hattat Aziz Efendi)

Hızır Bey'in ünlü talebesi Hocazâde'nin bir eserinin son sahifesi ve imzası.

Hocazâde'nin Bursa'da bulunan mezarının süslü kabir taşı.

SÖZLÜK

AHİRET: Kâinatın sonu gelip, mevcut düzenin bozulması sonucunda yeni âlemlerin var olacağı, ölülerin tekrar hayat bularak, mahşer denen yerde toplanmaları ile başlayacak ebedi hayat.

AKLÎ İLİMLER: Genelde akla dayanan felsefi ilimlere verilen ad.

ARAZ: Kendi kendine var olamayan, var olmak için başkasına muhtaç olan nesne.

ÂRIZA: Osmanlı devlet sisteminde devlet büyüklerine arz edilen bir nevi rapor.

CEVHER: Parçalanması mümkün olmayan en küçük parça, atom.

DANİŞMEND: Medrese hocalığının ilk basamağı. Bugünkü üniversite sisteminde asistan veya araştırma görevlisi.

DEFTER EMİNİ: Osmanlı devlet sisteminde günümüzün Maliye Bakanlığı görevi.

DİVAN: Osmanlı idare sisteminde, bugünkü Bakanlar Kurulu karşılığı sayılabilecek kurul. Üyeler belirli zamanlarda toplanıp devlet işlerini görüşürlerdi.

ECEL: Ölüm için belirli ve takdir edilmiş zaman. Hayatın sonu.

EHL-İ SÜNNET: Hz. Peygamber ve onun arkadaşlarının, inanç esaslarında takip ettikleri yolu benimseyenler. İnanç sistemi bakımından başlıca Eş'ariye ve Mâtüridiye ekollerini ihtiva eder.

EZELÎ: Sonsuz. Varlığının başlangıcı olmayan, başkası tarafından var edilmeyen.

FETVA: Dini bir mesele hakkında yetkili kimsenin verdiği cevap.

HÂŞİYE: Şerhi yorumlama. Hâşiye içinde metin, şerh ve onlara yapılan izahlar bulunur.

HİLÂFET: İslâm toplumunda devlet başkanlığı. İmâmet diye de tabir edilir.

İCÂZET: Medrese öğrenimini tamamlayanlara verilen, bugünkü diploma karşılığı belge.

İCTİHAD: Herhangi dini bir konuyu, her yönü ile inceleyerek yeni bir yorumda bulunmak.

İKRÂR: Sözle bir şeyi açıklamak, beyan etmek.

İMAMET: Bakınız, Hilâfet.

İMAN: İslâmın topyekün emirlerini dil ile söyleyip kalb ile tasdik ederek tatbik etmek.

İRÂDE: İstenen iki şeyden birinin meydana gelmesini belirleyen bir sıfat.

KADI: Osmanlı sisteminde adalet işleri ile ilgili görevli. Günümüzdeki Hâkim karşıtı görev.

KERAMET: Allah'ın sevgili kullarının gösterdikleri kabul edilen olağan üstü şeyler.

KÜFÜR: İslâmda kesin olarak inanılması gerekli hükümlerden birini reddetme hali.

MÂTURİDİLİK: Türk olan Ebu Mansur Mâtürîdî (ö.944)'nin fikirleri doğrultusunda oluşan, İslâm inancı ile ilgili düşünce sistemi. İnanç sistemi olarak genelde Türklerin bağlı oldukları kelâmi ekol. Mâtüridilik Ehl-i Sünnet dediğimiz ana yapı içinde yer alır.

MEDRESE: Cumhuriyet öncesi, Osmanlı döneminin eğitim-öğretim kuruluşu. Medreselerin, bugünkü eğitim sisteminde olduğu gibi iç teşkilâtlanması mevcut idi.

MİRAC: Hz.Peygamberin Mescid-i Haram'dan Mescid-i

Aksâ'ya geçmesi, oradan da gökler âlemine seyahat etmesi olayı.

MUCİZE: Peygamberlerin, misyonlarını ispat için gösterdikleri, tabiat kanunları dışında cereyan eden olaylar.

MU'İD: Medresede hoca. Bugünkü Doçent karşılığı.

MÜDERRİS: Medrese hocası. Genelde bugünkü Üniversite Profesörü anlamında.

MÜ'MİN: İslâm inancına göre Allah'ın varlığına, Peygamberine ve onun vasıtası ile tebliğ ettiği herşeye inanan kimse.

MÜMKÜN: Henüz varlık sahasına geçip var olmayan, varlığa ve yokluğa kabiliyetli nesne. Mümkünün var olabilmesi için "başka" bir varlığa ihtiyaç vardır.

NAKLİ İLİMLER: Nakil yolu ile bize ulaşan, Tefsir, Hadis ve Fıkıh gibi temel İslâmi ilimler.

REİSÜ'L-KÜTTAB: Osmanlı devlet sisteminde Dışişleri ile ilgili en üst makam.

RIZIK: Allah'ın hayat sahibi canlı varlıklara yemek üzere verdiği her şey.

RİSALE: Küçük çaplı eser veya makale.

ŞEFAAT: peygamber ve Allah'ın sevgili kullarının, bazı günah işleyen kimseler hakkında, Allah'tan bağışlanmalarını dilemeleri hadisesi.

ŞERH: Bir eseri daha anlaşılır hale getirmek üzere, ana metni aynen muhafaza ederek onu yorumlamak, açıklamak.

ŞİA (ŞİİLİK): Hz.Peygamberin vefatından sonra hilâfetin Hz.Ali ve onun soyundan gelenlerin hakkı olduğunu iddia eden gruba verilen isim.

TESELSÜL: Zincirleme, zincirleme gitme, zincir gibi birbirine ulaşıp gitme, bir sonuca varamama.

VÂCİB: Özü varlığını gerektiren, varlığı zâtının gereği olan. Var olmak için başkasına muhtaç olmayan.

VAHİY: Allah'ın, dilediği hüküm ve hakikatleri Peygamberine bildirmesi olayı.

TEVBE: İnsanın, işlediği günah olan şeyler hakkında Allah'tan özür dileyip, af talep etmesi olayı.

VEZİR-i AZAM: Osmanlı devlet sisteminde bugünkü Başbakan karşılığı görev.

BİBLİYOGRAFYA

AKDAĞ, (Prof.Dr.Mustafa): *Türkiye'nin İktisâdi ve İçtimâi Tarihi*, Ankara, 1971 (II.cilt); İstanbul, 1974 (I.cilt).

AYNİ, (M.Ali): "Türk Mantıkçıları" *Dârülfunun İlâhiyat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul, 1928, C.III.

BABİNGER, (Prof.Franz): *Mahomet II. le Conquerant et Son Temps*, Paris, 1954.

ERGİN, (Osman): *Mecelle-i Umur-ı Belediye* (Târih-i Teşkilât-ı Belediye), C.I, İstanbul, 1922.

"Medreselerdeki Öğretim Tarzına Bir Bakış", Prof. A.Süheyl Ünver'in *Fatih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı* içinde, İstanbul, 1946.

ERDOĞAN, (Abdülkadir): "Onbeşinci Asır Ortalarında İstanbul'da Bir Türk Bilgini (Hızır Bey) Hayatı ve Eserleri", *Konya Dergisi*, Sayı, 57, 1943.

GÜRKAN, (Prof. Dr.Kâzım): "Fetih ve İstanbul Üniversitesi", *Fethin 511.Yıldönümü Konferansları* içinde, İstanbul, 1964.

İSLAM ANSİKLOPEDİSİ: "Hızır Bey" maddesi.

KATİP ÇELEBİ: *Keşf ez-Zunun*, İstanbul, 1941.

MECDİ EFENDİ: *Tercüme-i Şakâik-i Numâniye*, İstanbul, 1269/1852.

MEHMET TAHİR: *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, 1971.

SAHİLLİOĞLU, (Doç.Dr.Halil): "Osmanlılarda Narh Mües-

sesesi ve 1525 Yılı Sonunda İstanbul'da Fiyatlar", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: I, Ekim 1967.

SİNAN PAŞA: *Tazarrunâme*, neşre hazırlayan A.Mertol Tulum, İstanbul, 1971.

TEKİNDAĞ, (Prof.Dr.M.Şehabeddin): "Fetihten Sonra İstanbul", *Fethin 511.Yıldönümü Konferansları*, İstanbul, 1964.

TÜRKER, (Dr.Mübahat): *Üç Tehâfüt Bakımından Felsefe ve Din Münâsebeti*, Ankara, 1956.

UZUNÇARŞILI, (Prof.İ.Hakkı): *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, Ankara, 1965.

" "Hızır Bey oğlu Sinan Paşa'nın Veziri Azamlığına Dair Çok Kıymetli Bir Vesika", T.T.K. *Belleten*, Sayı: 105, Ankara, 1963.

ÜNVER, (Prof.Dr.A.Süheyl): *İlim ve Sanat Bakımından Fatih Devri Notları*, İstanbul, 1947.

ÜNVER, (Prof.Dr.A.Süheyl): *Fatih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı*, İstanbul, 1946.

ÜNVER, (Prof.Dr.A.Süheyl): *Hızır Bey Çelebi, Hayatı ve Eserleri*, İstanbul, 1944.

ÜNVER, (Prof.Dr.A.Süheyl): *Fatih'in oğlu Bayezid'in Su Yolu Haritası Dolayısı İle 140 Sene Önceki İstanbul*, İstanbul, 1945.

YAZICIOĞLU, (Dr.M.Sait): *Le Kelâm et Son Rôle dans la Societe Torco-Ottomane aux XV. et XVI. Siecles*, basılmamış doktora tezi, Paris, 1977.

YAZICIOĞLU, (Dr.M.Sait): *"Hızır Bey ve Kaside-i Nuniye-si"*, Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, *C.XXVI, Ankara, 1983.*

ZİYAOĞLU, (Rakım): *Hızır Bey Çelebi*, İstanbul, 1976.

ZİYAOĞLU, (Rakım): *İstanbul Kadıları - Şehreminileri - Belediye Reisleri ve Partiler Tarihi, 1453 - 1971*, İstanbul, 1971.

* * *

ŞAHIS ADLARI DİZİNİ

TABİRLER VE YER ADLARI DİZİNİ

KİTAP ADLARI DİZİNİ:

HIZIR BEY

Hızır Bey, Fatih Sultan Mehmet tarafından, İstanbul'un fethinden sonra, imparatorluğun bu yeni başkentine padişah tarafından tayin edilen ilk kadı olmuştur. İstanbul Kadılığı, özelliği olan bir görevdi. Adliye işlerinin yanında İstanbul'u ilgilendiren önemli bütün işler, İstanbul kadısının görev ve sorumluluğu içinde idi.

Hızır Bey İstanbul'un ilk Belediye Başkanı unvanına da sahip bir şahsiyet olmuştur. Bu büyük şehrimizin ilk imar hareketi, Hızır Bey tarafından başlatılmıştır.

Hızır Bey'in idâri görevleri yanında ilmi bir kişiliği de vardı. Yabancı bir tarihçinin belirttiği gibi bir "ilim saltanatı" kurmuştur. Başta oğulları olmak üzere, yetiştirdiği birbirinden ünlü talebeleri, onun geleceğe dönük penceresi olmuşlar, ondan aldıklarını geleceğe doğru aktararak bir köprü görevini görmüşlerdir. Hızır Bey tarihimizin ender büyüklerinden birisi olarak, dönemine ve sonraki devirlere her yönden damgasını vurmuştur.

300.– TL.
(KDV Dahil)